

2

U'UAN GA'N GU ALHII O'DAM

GOK OIHA' JIM

O'D'ADAM
A'D'ADAM

**Se agradece a la Comisión Nacional de Derechos Humanos
y a la Cuarta Visitadora General,
Mtra. María Eréndira Cruzvillegas Fuentes
por su colaboración para las ilustraciones de la primera página.**

**Gi Kiukam gi'g-tr audhatabhkam gi masa'd am
bhaan t̄t̄ j̄i'gi'dh, na gi bhaan ix maat̄'g gi j̄i'gi'dh
au'dam, bhaan gi masa'd tam n̄idhat tam
daugta gi onai giu na tam n̄i'̄t̄ gi xiotalh, xi cham
naadiji t̄rban xikaulh tam n̄i'̄t̄, na ki'd tam tan
gi gi'kam Chat.**

BAJA
CALIFORNIA

SONORA

CHIHUAHUA

COAHUILA

BAJA
CALIFORNIA
SUR

SINALOA

DURANGO

ZACATECAS

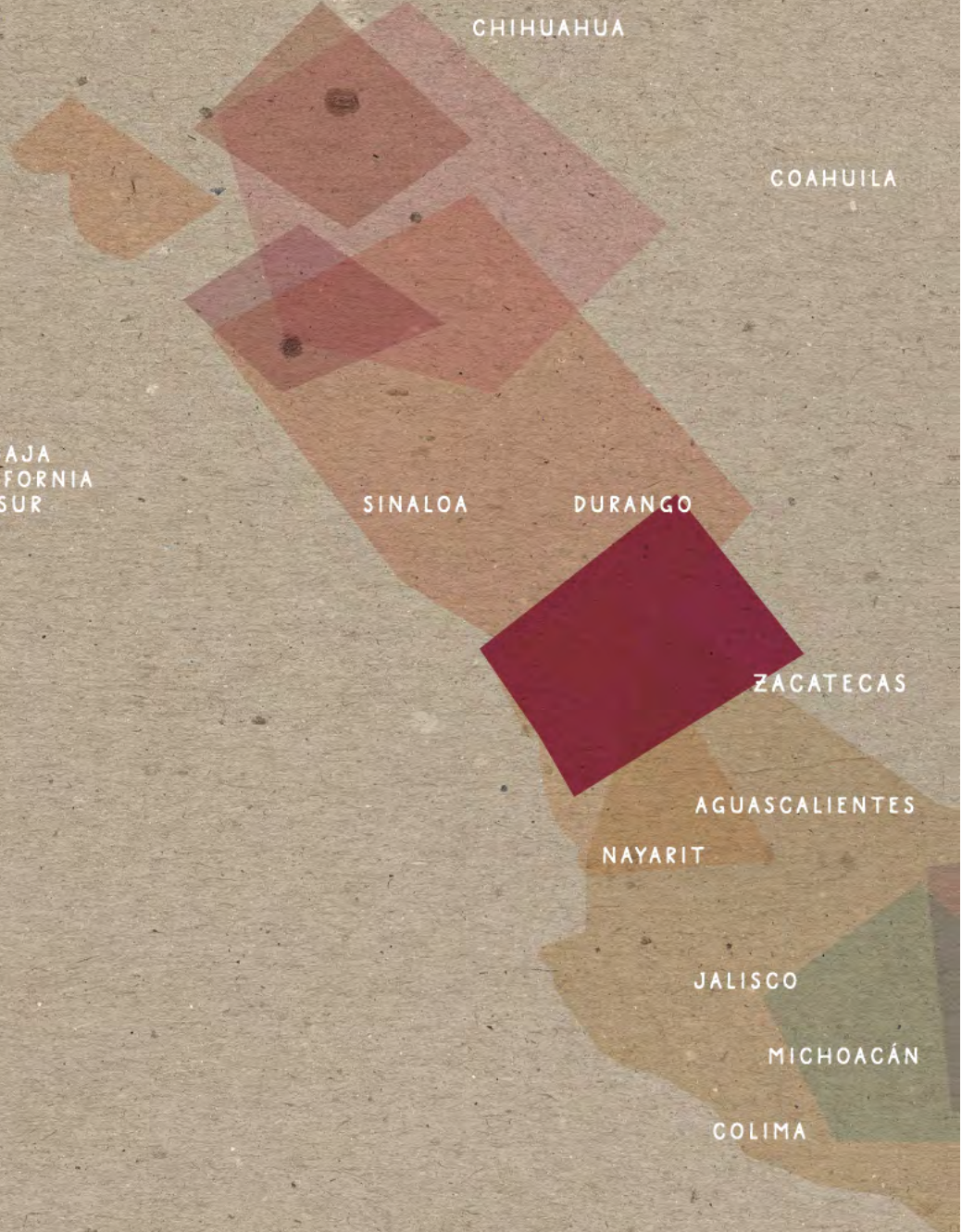
AGUASCALIENTES

NAYARIT

JALISCO

MICHOACÁN

COLIMA

NUEVO LEÓN

TAMAULIPAS

SAN LUIS
POTOSÍ

GUANAJUATO

QUERÉTARO

HIDALGO

ESTADO
DE MÉXICO

TLAXCALA

MORELOS

PUEBLA

VERACRUZ

GUERRERO

OAXACA

YUCATÁN

CAMPECHE

QUINTANA
ROO

TABASCO

CHIAPAS

Otto Granados Roldán
SECRETARIO DE EDUCACIÓN PÚBLICA

Javier Treviño Cantú
SUBSECRETARIO DE EDUCACIÓN BÁSICA

Rosalinda Morales Garza
DIRECTORA GENERAL DE EDUCACIÓN INDÍGENA

Alicia Xochitl Olvera Rosas
DIRECCIÓN DE EDUCACIÓN BÁSICA

Édgar Yesid Sierra Soler
DIRECCIÓN PARA EL FORTALECIMIENTO Y DESARROLLO
PROFESIONAL DE DOCENTES DE EDUCACIÓN INDÍGENA

Lucía Tepole Ortega
DIRECCIÓN PARA EL DESARROLLO Y FORTALECIMIENTO
DE LAS LENGUAS INDÍGENAS

Erika Pérez Moya
DIRECCIÓN DE APOYOS EDUCATIVOS

COORDINACIÓN GENERAL:
Rosalinda Morales Garza

DIRECCIÓN ACADÉMICA
Alicia Xochitl Olvera Rosas

AUTORÍA:
Miguel Ángel Recillas González
Elisa Vivas Zúñiga
Guillermina Duarte Hernández
Abraham Ramírez Solís
María Teodora González de la Cruz
Rafael Ramos Sosa
José Eleno Ríos González
Venancio de la Cruz Fructuoso
Sofía Cumplido Aguilar
Elpidio Reyes Flores
Emilieno Gurrola Flores
Eleno de la Rosa Solís
Clara Soto Aguilar
Ángela Sol Solís Martínez
Ma. Inocencia Reyes Flores
Zenón Ramos González
Espiridión Rodríguez Salvador
Santos Galindo Mendoza

COORDINACIÓN EDITORIAL:
Erika Pérez Moya
Gabriela Guadalupe Córdova Córtes

CONCEPTO GRÁFICO:
Artes de México y del Mundo S.A de C.V

ILUSTRACIÓN DE LA PRIMERA PÁGINA:
Marco Antonio Enciso Álvarez

SERVICIOS EDITORIALES:
Sociedad para el Desarrollo Educativo
Prospectiva S.A de C.V

FORMACIÓN:
Diego García Salvador

ILUSTRACIÓN:
Laura Mancilla (coordinación), Víctor Hugo Rojas,
Egnar García, Pamela Ocampo, Carlos Álvarez,
Guillermo Campanur, Le Yad, José de Santiago,
Bernardo Zavaleta Pérez, Edaín Arguijo

FOTOGRAFÍA:
© Ruimc (portada).
Banco de imágenes Shutterstock.

© Dirección General de Educación Indígena
Avenida Universidad 1200, piso 6,
cuadrante 10, ala sur,
Col. Xoco, C.P. 03330, Benito Juárez,
Ciudad de México.

Primera edición, 2018.
ISBN: 978-607-8456-78-9

Impreso en México.
Distribución gratuita.
Prohibida su venta.

Reservados todos los derechos. Se prohíbe la
reproducción total o parcial de esta obra por
cualquier medio electrónico o mecánico sin
consentimiento previo y por escrito del titular
de los derechos.

O'DAM AU'DAM

U'UAN GA'N GU ALHII O'DAM

GOK OIDHA' JIM

NA JAX CH+ GU ALHII

NA JAX CH+ GU ESKUEL

NA J+K JIM

NA PAI' BAX

NA JIR PA+KAM

GŽ KII

NA TU' MI UAI'ÑIX

Na jax ja'k jim

¿Jax ja'k tu'm gum u'uan nap bhaan tum mamtuxi'ñ?

1. Jich mamti ich gio nach jich ñiño'ki'ñ

2. Guch gi'kora gio guch jaaduñ

3. Nach chu' kua'

4. Jiñ pue'mlo gio na tu' jai'ch

5. Gi i'ix

6. Gu sasoi'

7. Tu'tpulhik sapauk jiñ ki'am kam gio jai' pue'mlos

8. Gu piasta gio gu daañi' jiñ pue'mlo kam

9. Sapok gio gu ñi'ok TITBI o'dam K'N

¿JAX JA'K TU'M GUM U'UAN NAP BHAAN TUM MAMTUXI'Ñ?

¡Jix bhaigít ap xi chigia' dhim u'uan o'dam!

Dhim u'uan mi chigia' ap dhi' na mi' tu jupxix na jax mui' ji bhix dhi' nap jik' tu' jax dhuñia'. Dhi' na mi jupxix jum aagi'ñdha' nap jax ja'k tu juana', no' gok dít piam ku gu' jik'dít na pim xim a'agi'ñdha' na pim tu' jix mat. Gio mi' jum aagi'ndha' nap tu' tum mamtuxdha', no' gu' nap tu a'ga, nap u'uanda' piam nap machia' gum ñ'ok, gio jai' nap tu' jax dhuñia'.

Dhi' na mi jupñix jum
aagi'n nap tu a'ga'
gio nap machia' na
jax kai'ch

Dhi' na mi jupñix
mi'm aagi'ñ nap tu
jiñkoidha' gio nap
tu ua'na' gu tu' na
mim a'gada'

Nap jup duñia' ma'n bima'n gum jupabkam, na pim pui'
xi buada' na jax chum a'ga. Nach xich ñini'i'nchu'nda'
gui' na chich jup tu du na ba' jix bhai' bi'ya'.

Na pim jup duñia' baik map gum
jupabkam piam jai' pup, ja'pna gui'
na pui' xim buada', paxiarda' gio fikka.

Na pim bixdhit jup duñia', na
pim jax ja'k duñia' gio nap
a'ga' gu jiñkoi'ñ.

Na mi jim gu matda' gio nap tu'p
duñia' nap ba' jix bhai' machia'
gum ñi'ok gio na jax jum u'uan.

Na mui'kim jup jum bua nap
ba' jix bhai' tu machia' gu
matda'

Gui' nam tu' jax dhuñia' gu ma'n
gio na gok jim

Nap jup tu duñia' ki'n gu u'uan
jum jikiakdam na mi jim na pai'
ju' dhim u'uan

1. JICH MAMT+ICH GIO NACH JICH ÑIÑIO'KI'Ñ

Jix mat iñ, pui' xi bua iñ, gio ñan u'uan na jax chum
ñio'ki'ñ mu nañ pai' kio.

Kaiya'ap na jax chum ñio'ki'ñ na mi aya' gio na jimia'

Xiïban

Bhai'p Xiïban

Xiïban jax jap tu' i'

Bhai'p Xiïban jix bhai' dho

Bhai'p Xiïban jiñ xiku'

Xiïban jiñ xix

Xiïban jiñ ñan

Bhai'p Xiïban jiñ chio'ñ

Xiïban jiñ chatalh

Bhai'p Xiïban jiñ chatalh

Xiïban jiñ babolh,

Bhai'p Xiïban jiñ babolh,

A'ga'ap na pich chu' kai

¿Jax amit tii?

¿Ma'n a nam jax kai'ch dhi' nam mi'm ñiñio'ki'ñ?

Pui'p xi duñia' na jax jum kai'ch dhi' na mi'm a'ga
Pui'p xi buada' na jax jum kai'ch dhi' na mi'm a'ga'
Jiñkoidha'ap gio nap mui' xi chu dha'ñchuda' na
jax chu'm jir dhi' na mi'm a'ga

—¿Jax ap jum ilhi'ñ Cristina?
—¡Jix bhái' dho Josee!

-Xiiban, ¿Jax ap tu'i'?
-Bhai'p Xiiban, ¡jix bhái' dho!

—Xïiban çjax apich ji xi'a'ñ Tec
—Bhai'p Xïiban, jiñ xix jix bhai

ïiban Silvia
rai'p Xïiban Ernesto

Kaiya' ap gu mamtuxi'ñdham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Na'ch jiro'dam aixim ji'ch ñiñio'ki'ñ ich na bhaan jix maati' nach chu'kam ti ni'ñ.

Jir am nach jix matka' na jax chum ñioki'ñ gio nach bhaan xi buakat gux ki' ñi'ok.

Nap duñia': Tu a'ga' ap jabim gum gi'kora' gio gum jaaduñ, na jax tum ñio'ki'ñ gux ji'bo' ñio'ki'ñ ki'n: na mi aya' gio na ba jimia'

Kaiya'ap gu jiñkoi'ñ

GU ÑIO'KI'Ñ

Na tum ñioki'ñ jix ji'boogim na mi aya' gio na ba jimia', bix aixim bua am na ji'x jir oi'ñga'n.

Gu ñio'ki'ñ dhi' pui' ja'k agix nach chu ñio'kdhidha' pai' nach aajidha' piam no' ñich ba jijii jich ñoonob ki'n gio jix bhai' jich chatit pui'm ja'k bua bi'x gu ja'tkam, dai au nanbat balhib maakam bua am.

Gu dai nanbat jum ñiñio'ki'ñ am nam jum kokmikia' gio xi chiñxidha' gu kama'n.

A'ga'ap na pich chu' mat

¿Tu' pich jix maati' kai gu jiñkoi'ñ?

¿Jaro mim a'ga am bhaan dhi ua'nix?

¿Jax ja'k jum ñiñio'ki'ñ am jai' kii mikkam?

¿Jix mat ap, na bix aixim tum nio'ki'ñ?

A'ga' pim bixdhit nam jax xim buada' nam pai' dhuk jum niñio'ki'ñ gio
pui' dhu

A'ga'ap na jax dhukat jum a' nañ pui' xiñ buada' nañ pai' dhuk tu
ñio'kdha' gio no' ñi'ch ba ji

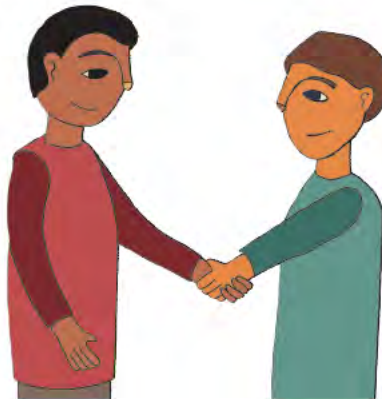
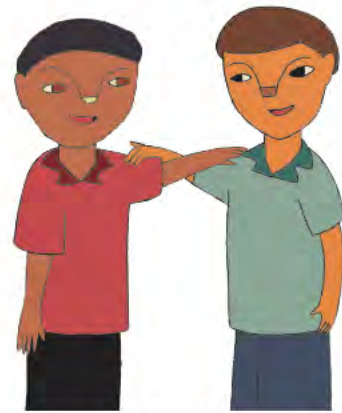
Matgilhchuda'ap ✓ gui' na mi' jupxix gu ñio'kiñ na cham jir mi'kam

Nap duñia': Ja tigia' ap gui' na pim map jix bhai' kai'ch gio gum jaaduñ, nam jax xim buada' no'm tu ñio'kiñ.

Ma'n ap bhaan xi chi figia' dhi na mi jupxix gio
bixdhit apim pui' ximbuada' na jax chum
ñio'ki'ñ nañ mi ava' aio no'ñich ba ji

Jix bhai'p xi ja kaya' gu a'alh no' jir am nam jax xi bua nam jum
ñiño'ki'ñ

Jiñkoidha'ap gio nap a'ga' dhi ua'ñix

GU TIKKA

Nap ja tikka' gio nap tu ja a'gidha' gu ja'lkam nam jix mat gu jax chu'm matda' no'ñ jix maachim pui'm tiiti' "Gu tikka". Gu tikka jum a' nañ bhaan ti tikka' no'ñ jix maachim gu tu' nañ cham mat. Nañ jup dunia ma'n gu tikka'n biipi'ñ mu ji bhichdha' dhi' na mi a'ga:

¡Mochi baik
tikka'n k'n jir am!

1. Jup duñia' iñ gu
tikka'n

2. Ba ti tikka' iñ

3. Mattu'n gui' nat
tu' ti nat ti tikka

Matgilhchudha'ap ✓ na jax chu'm jir dhi'

Gu tikka'n jir:

Gui' nam dai
mamtuxi'ñdham jup bua

Dhi' no'm a'ga ma'n
matda' no'ñ jix maachim

Gu tikka jum a':

Nañ bhaan ti tikka' gu matda'
no'ñ jix maachim

Nañ tu jiñkoidha' gu ua'nix

Na tu' jum a' nañ biipi' mui' ji biichdha' ma'n gu tikka'n:

Jup dunia' iñ gu tikka'n
Ba ti tikka'n iñ
Mattu'n gui' nat tu' ti nat ti tikka

ti tikka
tu a'ga'
ma'n ap bhaan xi chi figia' gu
matda'

¿Jai'ap jup jix maachim gu ñio'ki'ñ? A'ga' pim bixdhit na pim jaro'i
tikka' gio na pim tu' tikka'

Ua'na' pim na pim jaroi' ja tikka'

Three horizontal lines for writing.

Xi chigia'ap giop jix bhai' pui' xi dhuñia' na jax jum u'ua' gu geger leetras qui' nam jax chi' qui' na pich mi u

A'ga'ap

¿Tu'ch ja tikka' dhi ja'tkam?

Four horizontal lines for writing.

Kaiya' ap gu mamtuxi'ñdham

NAP BA JIX BHAI' MACHIA':

No'ch chu' ti tikka'n gu'ch ñi'lok ki'n mi bipna'n ich gu: ¿Tu'?, ¿Jaxba'?, ¿Jax ja'k? ¿Jax dhuk?, ¿Paa? gio jai'.

Gatuk ap giop xi jimia' na pich pai' ua'na gu tikka'n, xi chigia' ap gio jix bhai'p pui' xi dhunia'

Pui'p xi buada' gu tikka'n, mi'p xi ñiidhat dhi'ñi':

Na jax chum ñio'ki'ñ tu'ka'm tim ñiidhat
Xi a'ga' ap na jax kai'ñkam gu tikka
A'ga' ap gu tikka'n gɛ'ki'n na xim kaima ka'
Xi ñio'kdhai ap no' pich ba ji

Bhai'p pui' xi dhuñia' gui' na pich chu' fi bhaan gu tikka. Ua'na' ap ba' mi bita'n na pai' tu kup.

Jax jum ñio'ki'ñ gu gɛ'
ma'ñkam

Na paa ja'k jim

Na pai' dhuk pui' tum
ñio'ki'ñ

Ua'na' ap gu a'ga dhi' ki'n gu ñio'ki'ñ na damdir ua'ñix

Xi chigia' ap gio nap jix bhai' pui' xi dhuñia' gu ñi'ok na damdir ua'nix

Ua'na'ap gu ñi'ok ki'n gu leetras a, e, ɛ, i, i, o, u

Pui'p xi buada' gu tikka'n, mi'p xi ñiidhat dhi'ñi':

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Jum a' na mi jimda' nach pai' dhuk tu ñio'kdha':
mu ja'k ip, ba ja'k ip, Xiiban, paadir gio paja'k

Timo'ap dhi' na mi' tum a'ga ki'n dhi' na mi' kup bita'n

Xiiban ji xi'a'ñ
Bhai'p, Xiiban ji xi'a'ñ

Xiiban ja pim
Bhai'p, Xiiban japim

Xiiban ji juruñ
Bhai'p Xiiban ji juruñ

	<p>— _____ Pedro</p> <p>— _____ Javier</p>
	<p>— _____ Toño</p> <p>— _____ Elena</p>
	<p>— <u>Xiiban ji juruñ</u> Luis</p> <p>— <u>Bhai'p Xiiban ji juruñ</u> Toña</p>

Tigia'ap gio jix bhai'p pui' xi dhuñia' gu ñi'ok na mi ua'nix

Xi chigia'ap gio jiñkoidha'ap dhi uañix

Xi chigia'ap gio nap tu a'ga' nam jax chu'i dhi' nam mi' tu a'ga

¿Jaroo tu sapok?

¿Jax dhukat ach jix mat nam jaro'i' tu a'ga gio nam jax kai'ch?

¿Jax dhukat jix mat ich nat tu' jax jum duu biipi' gio gatuk?

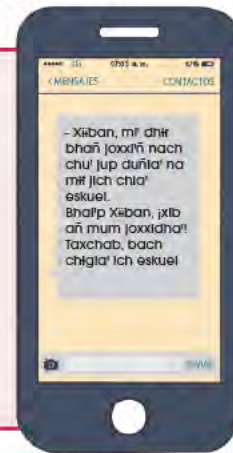
Pui'p xi buada' dhi ñi'ok ki'ñ gu bokales i, i, e, ø

Xi chu palhbuidha'ap na pim jup duñia' gu u'uan na mi tum a'gada' na jax chum ñio'ki'ñ gio na jax ja'k jum agi'ñ gu mantuxi'ñdham

Kaiya' ap gu mantuxi'ñdham na a'ga gui' nam a' nañ chu ñio'kdha' nañ mi aiya' gio nañ jimia' bhaan gui' na ki'n mik a'ji'n gu ñi'ok

- Xiïban, mi' dhir bhañ joxxi'ñ nach chu' jup duñia' na mi' jich chia' eskuel.
 Bhai'p Xiïban, jxib añ mum joxxidha'!
 Taxchab, bach chigia' ich eskuel

—“Xiïban jax jap tu'i'
 —“Bhai'p Xiïban jix bhai ' dho
 —“Bach chigia' ich

—“Jax jap tu'i' ¿timo pich gui' na mi' jich chia'?.
 —“Jø' ¿ap gi?
 —“ Cham 😞, bach chigia' ich eskuel

Nañ xiñ mamfida'

Mi'p xi jupna' ma'n gu ✓ nam pai' jix mat

Na ñich chu' mat	Gammiji	Pai' ji	Chakui mat iñ
Tu a'ga iñ nañ jax jiñ a' cham xijai'chdhat			
Dilh u'uan gu ñi'ok			
Jix maatit køø iñ na jax jum kai'ch gu ua'ñix no' jiñ jiñkoixi'ñ gu mamtuxi'ñdham			

Tiimo'ap gu ñi'ok na mi'm a'ga bhaan dhi jupxix

Xiiban ji _____, mamtuxi'ndham	
Xiiban ji xi'a'ñ jax jap tu'i' jiñ _____	

U'uan na bhaan tu juan ma'n bhidhim

I. Dhi'p tu a'ga' jabim gui' na pim map tum mamtuxi'n

¿Tu' pich mat xib dhi masa'n? ¿Jax chu'm apim jix joojoi'n gu ñio'ki'ñ na pim ja a'ñdha' gu jai'? ¿Jax ja'k apim tu mattuda' gui' na pimit tu' mat?	
---	---

Dhi' pim tu a'ga jabim gui' na pim ma'n oidha' jim gio gui' na gok jim

¿Tu' pim jax dhuñia' bixdhit?

¿Jax ja'k apim tu mattuda' ja bui bix gui' na pim map tum mamtuxiñ?

II. Ja aagi'ñdha' nam tu'p duñia'

¿Tu' pim jup tu duñia'?

¿Jaroo jup duñia' gui' na mi'm a'ga?

Jumai'p pu chu'm jup duñia' mi chu daasa' ap ba'

Jax chi'	Na tu' jax dhuñia'

III. ¿Tu'm a' na pim jup duñia' gui' na mim a'ga damdir?

IV. A'ga' pim na pim tu jax dhuñia' gui' na pimit ji'kdit map jup tu duu na pai' dhuk tum mattuda'

Gui' na pim map jup tubua	Na pim tu' jax dhuñia'

V. Pui' pim xim buada' na pim jax ja'k tu mattuda'

2. GUCH G+KORA' GIO GUCH JAADUÑ

Jix mat iñ na jax tum im guñ gi'kora' gio guñ jaaduñ nam jax chu oi'dha'
gio nam ji'k mi oidha'

Tu' ja a'gidha'ap bix

¿Jaroomda' gum gi'kora' gio gum jaaduñ na pim map tu oi'dha'?

¿Jax ja'k ach ja fiifi' nach tu im guch jaaduñ?

Maivalan nam iax ialk tu aildhal dhi ma'n kicham kam

Guñ gi'kora' gio guñ
jaaduñ nach map oi'dha'
mo gu: jiñ chat, jiñ ñan, jiñ
xix jiñ xiku'

Tu' ja a'gidha'ap bix

¿Jaroo jir gi'korga'n am gu alhii?

¿Jix ja mat ap ja jai' gu fi gi'kora' gio gum jaja'nnim?

¿Puchu'm ap jup tu jaaduñ?

Ja jupsa' ap gum jaaduñ gio nap ja mattuda' bix

**Ja mattuda' ap bix gum jaaduñ gio nap kaiya' jix bhai' nam jax xi
buada' gu jai' nam tu mattuda'**

Ki'n gui' na pich kai xi
 matgilchuda'ap japni ✓ nam
 baik tu jaaduñ gum bipna' a'alh

Jax chi': _____		
Jum jaja'nnim		
Taata'n 		Tu xix ubii
Di'i'n 		Tu xiku' ubii
Tu xix chio'ñ 		Gø'ñ ñan
Tu xiku' chio' ñ 		Gø'n chat/ tata'n guñ ñan

Ja mattuda' ap bix gio nap jix bhai' xi ja ua'na' no' cham jir am

Kaiya'ap jix bhai' dhi jiñkoi'ñ

Guch gi'kora' gio guch jaaduñ

Nach jax chu oidha' xijuma'n am jaich gu oi'ñkam:

1. Mui' map oi'ñkam: nam map oi'dha' gu ja nan, ja tat, ja maamar kukulsi.
2. Gok map oi'ñkam: ja tat, ja nan gio ja maamar
3. Di'i'n bima'n gu mara'n
4. Taata'n bima'n gu mara'n
5. Gok jum bipnagim nam cham tu maamar
6. Biapma' na mi' kio na gu abuila'n

A'ga'ap dhi jiñkoi'ñ

¿Jax jum kai'ch dhi ua'ñix?

¿Jax dhukat jum a' nach jix ja matka' guch jaaduñ ma'n kiicham oi'ñkam?

¿Jax jum duñia' no'ch cham map oi'ñka' git guch gi'kora' gio guch jaaduñ?

¿Tu' chich mat jabim guch gi'kora' gio guch jaaduñ?

U'uan jum jikiakdam: Guch gi'kora' gio guch jaaduñ

Tigia'ap dhi' na mi jupxix gu ti gi'kora' gio jaaduñ

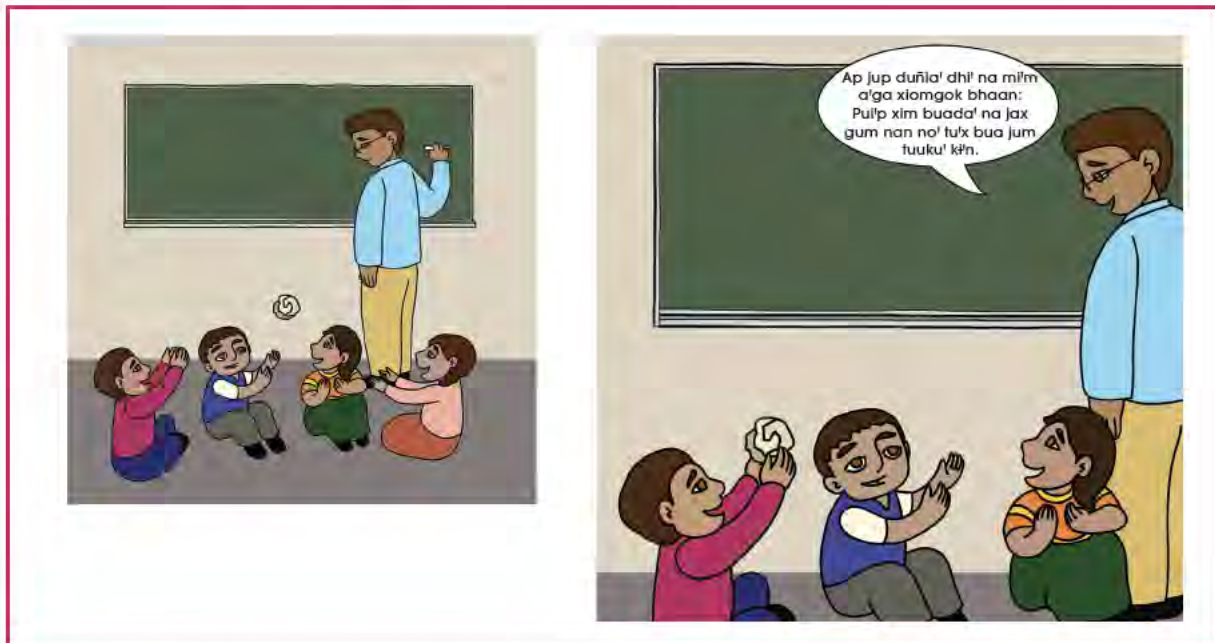

¿Tu' bhaan jix maati' nam ma'n nam jax chu'm dhi ti gi'kora' gio jaaduñ map oi'ñkam?

¿Tu' bhaan cham puchu'm am?

¿Jix mat ap ja nam jax chi' gio nap jax chu oi'dha' ma'n kiicham kam?

Titbia' ap gu yaatui jix choiñ, pui'p xi chu buada' na tu' jum chianda' na pai' dhuk jum aya' gu yaatui

Nam tu' jax dhuñia'	Nam tu' jax dhuñia'
1. Ma'n ap xi a'ga' na pich chu' ba mat ja bui gum gi'kora' nam a' nap jix matka'.	2. ¿Ji'k apim map oi'dha'?
3. Ja'kbui'kim ap xi chu'nkia' na pim ji'k mi oi'dha'.	4. ¿Jax dhuukat jum a' am gu ti gi'kora'?
5. Xi chiimo'ap: Guñ jaaduñ jir dhi'ñi am...	6. ¿Jax chu'm gu matda' pim a'gada' jum ki'am?
7. Pui'p xi buada' jum noonob ki'n nap tu jax buada' biima'n gum nan.	8. ¿Jax chu tatda' no'ñ jiñ ki'am jum tu'i'?
9. Xi a'ga'ap nam jax dhuukat maakam tu oi'dha' gu jai' ma'n kiicham kam.	10. ¿Jax dhuukat jiñ ko'rar ñan jabim kioka' guñ gi'kora' gio guñ jaaduñ?

Nam tu' jax dhuñia'	Nam tu' jax dhuñia'
11. Pui'p xi buada' gum noonob kii'n nap tu jax buada' biima'n gum nan.	12. ¿Pa ja'p io'm jum ko'rar mum ki'am?
13. Gok ap xi aaga' nap tu' jax buada jabui gum jaaduñ	14. ¿Jax chu'm gu tu'ka'm niidhara' pich ba mat ja bui gum gi'kora'?
15. Baik ap xi aaga' na pich chu mat jabui gum jaaduñ gio nat jaroi' jum mamtux	16. Ji'k ap tu jaaduñ gu u'ub?
17. Xi ja aaga' ap nam jax chi' gum jaaduñ	18. ¿Ji'k ap oidha' bia'?
19. Xi titga' ap na jax chi gu mara'n gum tat gio gum nan na cham jir jum xix ni nar jum xiku'.	20. ¿Tu' pich mat jabui gum jaaduñ gio gum gi'kora'?

A'ga' ap giop xi chu palhbuidha tim tikka' nam jax ja'k jix mat gui' na pui'm tiiti' guch gi'kora' gio guch jaaduñ

Biipi' pim xi matgiilhchudai ✓ na pim jaroi' ja tikka':

Taata'n 	Xio'g biipi' chio' 	Ge' di'i'n gi'korga' guñ ñan 	Sipdhi'ñ ubii
Di'i'n 	Sip ch 	Gø'ñ chat gi'korga'n gun ñan 	Tu xiku' ubii

Ya'nip xi ua'na' nap jax ja'k mui' ji biichdha' nap ti tikka'

Tigia'ap gio nap jix bhai' pui' xi dhuñia' na jax jum u'uan gui' na pich ki'n ti tikka'

U'uanda'ap dhi ñi'ok dhi'ñi leetras ki'n **b**, **bh** gio **ch**

Kaiya' ap gu mamtuxi'ñdham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Gu tikka'n bhaan tum ga'nga gu matda' nañ chu' jix machimka', bix aixim jum bua. Pui'm tiiti' dilh na pai' dhuk ma'n pix jimda' gu tikka'ndam no'x machim na jax ilhi'ñ gu jumai. Tikka mui'dhit nam pai' dhuk mui' jimda' nam tiikkaidha'.

Map gu mamtuxi'ndham apim jup duñia' gu tikka gui' na mui'dhit tim tikka'n

¿Jaroo ti tikka'n am?, Jup duñia' ich gu tikka, jum a' nach jich jumpada' jik, ja baidha' gu jatkam mummu na pai' tum mamtuxi'ñ gio nach ja tikka'.

Pui' xi buada' na jax ja'k tim tikka'n na ba' am gixia'

Xim ga'ngada' pim na jaro'i biipi' tu a'ga' na pim pai' dhuk ti tikka'

Ua'na'ap nam jax chi' gui' na pim map ti tikkapo' gio nax maati'ka' nap tu' jax dhuñia'

Ma'n jik

Tigia'ap g

ix chi'

Jup duñia'ap gu tikka

Ji'k map apim xim dagii xi chu daasa' gui' na pim mit ti tikka gio xi matgilhchuda' apim ✓ na pimit jaro'i ja tikka

Taata'n	xio'gi'ñ ubii	xio'gi'ñ chio'ñ	sipdhi'ñ chio'ñ
dii'ñ	sipdhi'ñ chio'ñ	gø'ñ ñan gi'korga'n guñ ñan	gø'ñ chat gi'korga'n guñ chat

Xim ga'ngada' ap nap jax ja'k tu mattuda' gui' na pich chu' ti bhaan gu tikka

Kaiya' ap gu mamtuxi'ñdham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

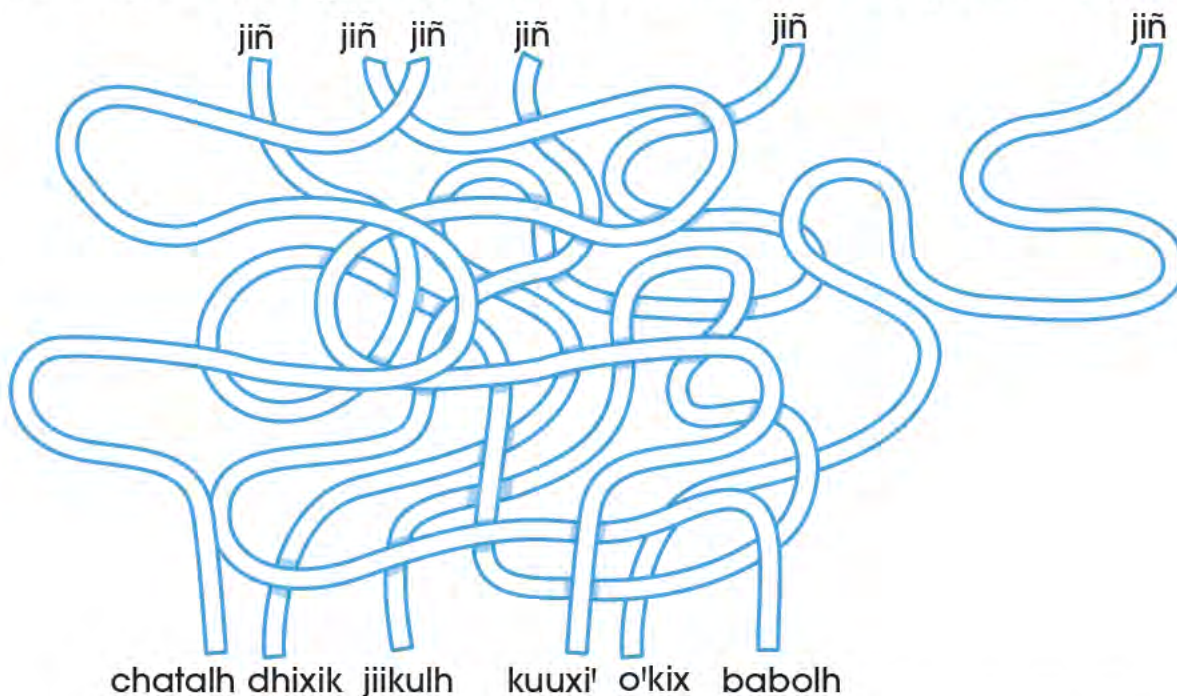
Gu o'dam ñi'ok no'ñ a'ga na jax chum im bipna'n ich gu jiñ gio gum no'ñ a'ga bajëkkam gu ñi'ok mi jum bipna'n gu Kat: Jiñ chat kat Gu xib jum bipna'n: jiñ chat, jiñ xix, jiñ ñan.

Jiñkoidha'ap dhi ñi'ok giop xi matgilhchuda' na pai' dhuk jum a'nda' gu jiñ:

Gum jiikul	Jiñ jiikulh	gu jiikulhi'ñ
gum kuusi'	jiñ kuusi' kuuxi'	gu kuuxi'ñ
gum tatalh	chatalh	gu tataalhi'ñ
gum babolh	jiñ baboolh	gu baboolhi'ñ
gum dhixik	jiñ dhixik	gu dhixi'ñ
gum paasulh	jiñ paasulh	gu paasulhi'ñ
gum o'kix	jiñ o'kix	gu o'kixi'ñ

Tiimo'ap dhi ñi'ok gio nap mui' xi bii'chdha' irdi'ch na jax chu'm jir dhi'.

A'ga'ap na jax chu'm gu ñi'ok jum a' nañ pai' dhuk pui' kai'chdha' jiñ

Xi gaaga' ap bhaan gui' na pich bhaan jum dai, gu ñi'ok na mi a'nda' gum jaaduñ gio nap xi kuupa'

GE'GER KII
MEEJIKKAM

**A'N NA BHAAN IX MAAT'G NAT PAI
TAM MAAXIR**

KORIAN

Ge' kii korian	Munisip	Pai' kio	Jurkartam	U'uan	U'uan na bhaan jix chumati'	Jir tu' da'	Nat pai' dhuk jum dai
DAAXIX							
Na jax chi': GUADALUPE PÉREZ GONZÁLES					Jir tu'	ubii	
Ya'p jup duu duakam:							
Nat pai' dhuk gii: 10/02/2013							
Nat pai' gii: KORIAN, KORIAN							
TAATA'N							
Na jax chi' gu taata'n: JOSÉ PEREZ MARTÍNEZ						Ji'k oidha' bia'	30
Pai 'kam. MEEJIKKAM							
Na jax chi' gu di'i'n: ALICIA GONZÁLEZ LÓPEZ						Ji'k oidha' bia'	25
Pai 'kam. MEEJIKKAM :							
KUKULSI'Ñ							
Na jax chi' gu ge' taata'n: JOSÉ PÉREZ SUÁREZ							
Na jax chi' gu ge' di'i'n: FELIPA MARTÍNEZ SALINAS							
Na jax chi' gu ge' taata'n: ALBERTO GONZÁLEZ TENORIO							
Na jax chi' gu ge' di'i'n: GRACIELA MATEO SOLIS							

Dhi'ñi u'uan mi'dhir jum boosolh gu u'uan nap bhaan daaxix nap jir pai kam gui' na damdir ua'nix, jum bappo na pai' gu computadora ki'ñ mi ua'nix nap jir dhi'.					 Mi'p xi ua'na' gum ge' da'		

Nañ xiñ mamfida'

Mi'p xi jupna' ma'n gu ✓ nam pai' jix mat

Na ñich chu' mat	Gammiji	Pai' ji	Chakui mat iñ
Jix matit kəϕ iñ na tu jiñkoiñ gu mamtuxi'ñdham			
Nañ chu' tu mattu'nda' xim kaima gio nañ jix bhai' pui' bua			
Jix matit kiñ pui' bua iñ gu u'uan na bhaan tum ga'nga gu matda'			
Tu mattu'n iñ ki'n gu u'uan na ñich jupduu			

U 'uan na bhaan tu juan ma'n bhidhim

I. Dhi'p tu a'ga' jabim gui' na pim map tum mamtuxiñ

¿Jax chu'm gu matda' pich chu mat?

¿Jax chu'm jam ko'rar na pim ja mattuda' gu jai' na jax chum im?

¿Jax ja'k apim tu mattuda' na pimit tu' mat?

¿Jam ko'rar a na pim jup duñia' ma'n gu tua na mi chu

Dhi' pim tu a'ga jabim gui' na pim ma'n oidha' jim gio gui' nam gok jim
 ¿Tu' pim jax dhuñia' bixdhit?

¿Jax ja'k apim mi tu bapsa' gu u'uan gui' na pim ki'n tu mattuda' bixdhit?

II. Ja aagi'ñdha' nam tu'p duñia'

¿Tu' pim jup duñia'?

¿Tu' pim jax dhuñia ki'n gui' na pimit mi chu dai?

Jumai'p pu chu'm jup duñia' mi chu daasa' ap ba'

Ji'k map tujan	Na pim tu' jax dhuñia'

III. ¿Tu'm a' na pim jup duñia' gui' na mim a'ga damdir?

IV. A'ga' pim na pim tu jax dhuñia' gui' na pimit ji'kdit map jup tu duu na pai' dhuk tum mattuda'

V. Pui' pim xim buada' na pim jax ja'k tu mattuda'

3. NACH CHU' KUA'

Ja gaaga', gio nañ ja ma'pkada' na jax ja'k tum kua' nañ pai' kio.

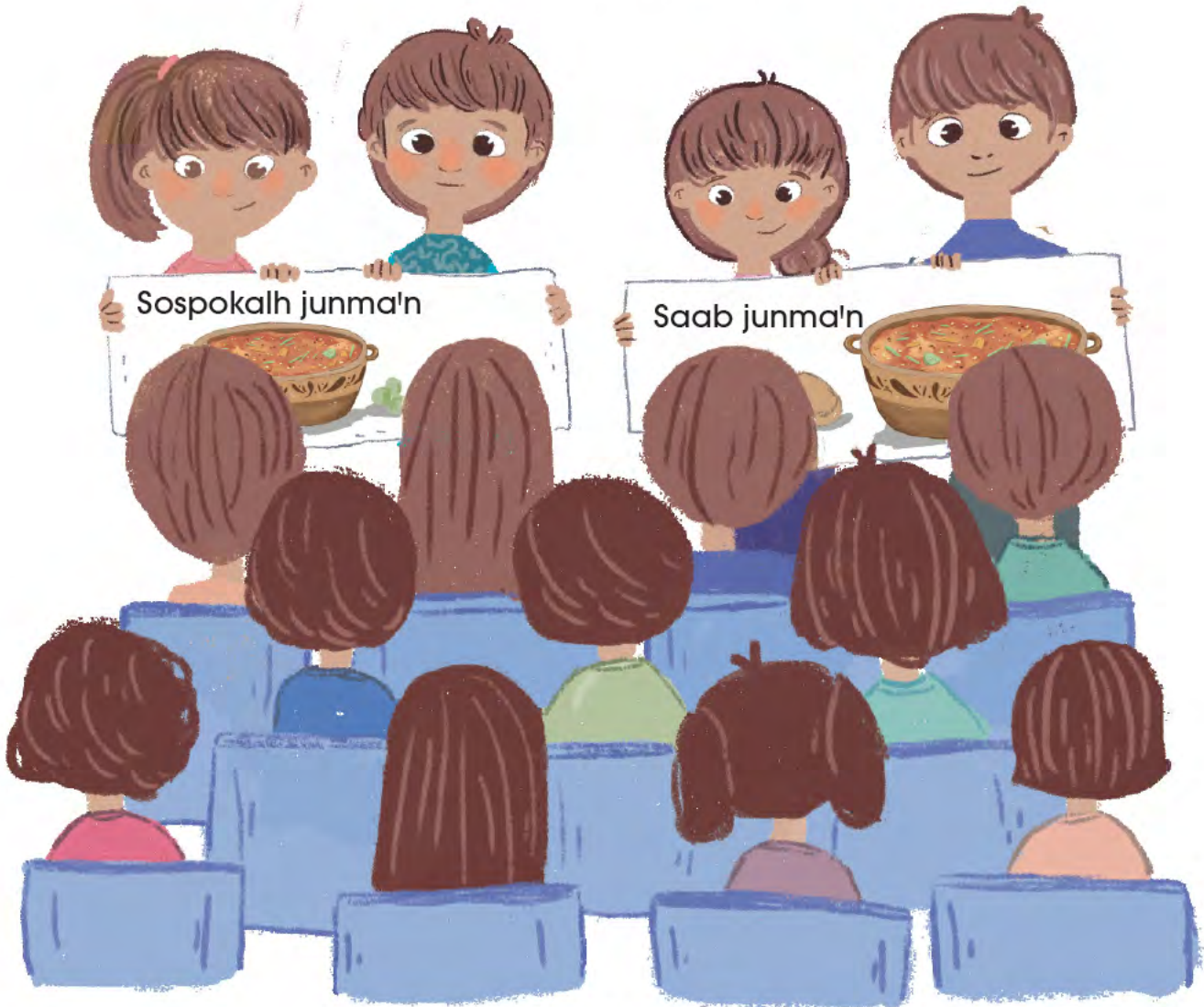
Tu a'ga'ap na pim jì'k map jup tu'i'

¿Jax chu'm gu koi' jix io'm jix ña pim?

¿Jax chi' am?

¿Tu'p ilhi'ñ nam bipna'n?

Tu a'ga'ap na pich chu' a'ga' jabim gu jai'

Kaiya' ap gu Juana na jax ja'k bhabhai'ñ gu koi' nam jix io'm jix ña

SOSPOKALH JUNMA'N

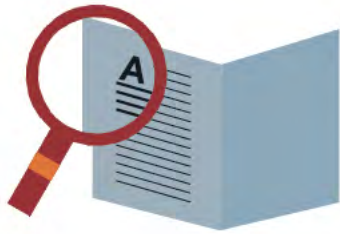
Nañ jup duñia' gu sospokalh junma'n, jum a' gu sospokalh, kiis, ko'kolh, mantek, jotkox, tui', gio ba' gu suudai'. Biip'i' jum a' nañ jidhoora' piam nañ gai'ya' gu tumialh, mi'dhir jum tuuta'. Na ba' bam bhaidha' mantek ki'n piam suudai'pix ki'n mi'dhir ba' jum binda' gu ko'kolh tui'xim, kiis, tui' da'muñixkam mi'dhir xi totpokia' na ba' bar am ka' nam jugia'.

Tigia' ap dhi' na mi jupxix gio ba' mi'p xi dhaasa' na jax chu'm biipi' jim, na pich jax kai dhi' nat mim jiñkoi

Nap duñia': Ti tikka'ap mum ki'am na jax chu'm gu koi' jix io'm jix ña am, mi'p ba' xi ua'na' jum u'uan ta'm.

Kaiya' ap gu mamtuxi'ñdham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Nap ba' jix bhai' machia':

Nañ jup duña gu koi', jir am nañ jix matka' na jax
ja'k jum bua' gio na tu' jum bi'pna'n. Na ba' jix io'bka'.
Jum a' na ua'ñixka'na jax ja'k jum bua' gu koi'.

Ua'na' ap na tu jum bipna'n no'p bax chu bhaidham

Nap duña': Ti tika'ap mu kiicham na tu' jum bipna'n no'p bax chu bhaidham

Ji'k map apim xim daagii, ti tikka' na jaxchum gu koi' jai'ch na pim pai' oi'dha'. Mi'p xi niidhidhat gu ua'nxim na pim ua':

¿Jax chu'm gu koi' ap jix maachim na jax jum bhabhaiñ?

¿Jarop ilhiñ na jix mat dhi' nach bhaan tu a'ga?

¿Jax chu'm gui' na mim bipna'n?, ¿jix mat ap na jax ja'k jum bua'?

A'ga' ap gio nap ua'na' nap tu' ja tikka' gu ja'tkam na jax ja'k jum bua' gu koi'

Jix bhai'p xi chigia' gio nap kimpiga' na tu' bhaan tim tikka'

Xi chi'nchukat, nap pai' dhuk tu ua'na', na jax ja'k jum bua' gu koi', jum a' nap tu daasa' jum u'uanta'm:

- Gui' na mim bipna'n, jum a' nap jix matka' na ji'x mim buppa
- Na pai' dhuk jup jum bua', jix maati'ka' na pai dhuk mimbuppa gui' na mim bipna'n piam kugu' ja'pak jum bhabhaiñ. Jum a', na aixim xim matka' na ji'x mi'kidha' na ba' bhaiya' gio na jax ja'k jam agindha' gui' na mi' tu bhaidhi'm.

Saab junma'n

Na tu' jum bipna'n: Jotkox,

tui', ko'kolh, origan,on

Na jax ja'k jum bua':

Gaaga' gu saab, i'kia' gu

saab, jidhoora' gu saab,

tuuta' gu saab gio ba',

bi'nda' gu saab, xi binda' gu

jotkox, ko'kolh, origan.

Jix bhai' xi dhuñia' pim biima'n gu mantuxi'ñdham na pim tu' jax
dhuñia' na pim pai' dhuk ti tikka'

¿Jaro'm ti' ti'kka'?

Pui'pim xi buada' gu tikka'

Xiiban

Bhai'p
Xiiban

Ua'na' ap, na pim ji'k map
 jum da', na pimmit ti tikka
 gu matda', na ba' jix
 maati'ka', na pim tu' jup
 duña bix

Jup duña' ap gu ti'kka' ji'k dhit

Jumai puchu'm jup duña' ap na jax chi' gu koi' na pimmit mat bhaan gu
 tikka matda'

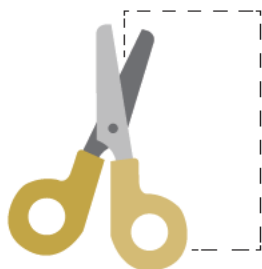

Xi niniidhat ap gio nap jix bhai' xi ua'na' na jax
 ja'k ua'nix gu ñ'ok

Pui' xi buada' ki'n gu ua'nix o'dam ki'n: **d, dh, g**

Jupsa'ap na tu' jum bipna'n gu koi' na pimit mat bhaan gu fikka. Jum palhbuidha' gu mantuxi'ndham , na pim ua'na'

<hr/>	<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>	<hr/>
<hr/>	<hr/>	<hr/>

Titbia'ap "U'uan nam mapka'n" ki'n nam jax chi' gu koi'

Kaiya'ap gum mantuxi'ndham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA'!

Bix aixim tu'm jai'ch gu koi' jabui
 gu o'dam nam pai' dhuk tu'
 kua'da', Mo jai'ch gu: gampixkam,
 kiichamkam, na jix bhai' tu ia'dhi'ñ
 gio gui' na cham bhai' tu ia'dhi'ñ,
 jai' jix jip jum kua', jai' jidholhxim jix
 juk piam jix gio'.

Bhaan gu ua'ñix ¿Jax ja'k tu'm jai'ch gu koi'?

Koi' jix jip

Koi' nam jiñdhor

Koi' jix ki'

Koi' cham ki'

Xi nini'ndha' gio nax bhai' xi ua'na' na jax ja'k
 tu'm gu koi' gio na jax ja'k jum u'uan

Xi kaiya'ap gum mantuxi'ñdham. Xi mantida'ap na jax chi', tu' jum bipna'n piam na jax jum bua.

Yoxga'n gu mai

Na tu' jum bi'pnan: Jotkox, on, kokolh,

gio: jum jiñdhor gu yooxi!:

Na jax ja'k jum bua': Jum toi'ñdhiñ gux

gio', jum mon, mim buppi'ñ gu on,

ko'kolh, jotkox, mambhix Jix chamam

jugim jidholhixka'.

Tigia' ap gu ñi'ok, na bhaan jix maati' na jax ja'k, mi'p ba' xi tukhixdha' na pai' ma'n na jax ja'k jum kai'ch

Map da'ndha' ap gu ñi'ok ki'n gui' na mi' jupxix

Bhaidhi'm

Bijim

'kia'

Ki'mpi'

Nap duñia': Gaaga'ap mu klicham na jax ja'k jum bhabhai'ñ gu koi' nam jix io'm jix ña.

Ua'na' ap gui na bhaan jix maati' na jax ja'k tum bhabhai'n, na pich mat bhaan gu tikka

Jax chi' gu jidhor:
Na tu jum bi'pna'n:
Na Jax ja'k jum bua nañ ba' pui' ba duñia': 1. 2. 3. 4.
Aagi'n na jax jir am:

Jup duñia'pim ma'n gu u'uan, xi niidhat ap pim gui' na pimit jup duu

1. Xi ua'na'ap jix ki' ka'm gu u'uan, na ji'k jai'ch na aixim tu'm tum bhabhai'n.
2. Jix bhail' tigajipim gu matda' bixdhit na pim ji'k map jup tu'li' gui na bhaan jix maati' na jax ja'k jum bua gu koil, mi' pim xi dhaasa' gui' na tu' cham mi jim: na tu' mi tu jupxix, na tu' jum bi'pna'n, na jax ja'k jum bua gio na jax jum aagi'n gui' na mi' tu bhabhai'n.
3. Ua'na'pim ma'n gu matda' na mim a'gada' na jax ja'k jum bhabhai'n gu koil' mu nap pai' kio' gio na pim tu' figia' bhaan gu u'uan.
4. Jup duñia' pim gu buibsa'n gu u'uan na bhaan jix maati' na jax ja'k tum bhabhai'n

Nañ xiñ mamtida'

Ua'na' ap na jax ja'k jum bua na pai'dhuk jum bhaidha' gu bhab

1
2
3
4

U 'uan na bhaan tu juan ma'n bhidhim

I. Dhi'p tu a'ga' jabim gui' na pim map tum mamtuxi'n

¿Jax chu'm gu matda' mat apich dhi
ni'ok bhaan?

¿Jax chum bhaan jix mati'?

¿Jax ja'k jum duñia'?

¿Jax ja'k kai'chidha' pim na jax mu jim?

Dhi' pim tu a'ga' jabim gui' na pim ma'n oidha' jim gio gui' na gok jim

¿Tu' jax duñia' pim bixdhit?

¿Jax ja'k tibgatda' pim, bixdhit na pim ji'k map jim?

II. Ja aagi'ndha' nam tu'p duñia'.

¿Jax chu'm gu matda' jup duñia' pim?

¿Jaroo jup duñia' na pim jax ja'k tiimo'?

Jumai'p puchu'm jup duñia' mi chu daasa' ap ba'

III. ¿Tu'm a' na pim jup duñia' gui' na mim a'ga damdir?

IV. A'ga' pim na pim tu jax dhuñia' gui' na pimit ji'kdi't map jup tu duu na pai' dhuk tum mattuda'

Gui' na pim map jup tu bua	Na pim tu' jax dhuñia'

V. Pui' pim xim buada' na pim jax ja'k tu mattuda'

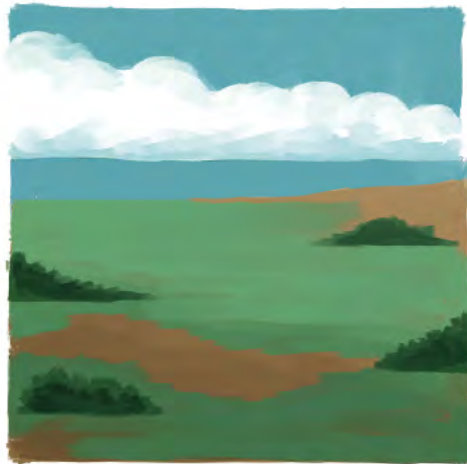
4. JIÑ PUE'MLO GIO NA TU' JAI'CH

Ta a'ga ñi na sin tutui' giu ix mat aña na sin kai'kam puim a'g nañ cha saupkida jabui gi nach map kiu giu jai' kikii.

Xi niidhat api, nap ba' bhai' saupkia', gi na mi' jupxix
giu ba' nap maaxchuda' gi nam mi' jai'ch nap pai kiu

- ¿Sin ap ix mat na ti t̃igidh?
- ¿Ba ja paxiara pich?
- ¿Tu' mi' ambua?
- ¿Sin tum jiam mi' jai'ch nap pai kiu?

A'na pi gi nap ix maatit ja niidh gi na tu' jai'ch mi' nap pai kiu

Kauka pi na sin ja'k ix bhai'g na tam sau'pkida na ba tam a'ga na tu' jai'ch

KAUPTAI'

Gi kii jap tiigidh Kauptai', na mi'ñi bi'x na pai' ir ju'kuichir, mi' aba gauk au'dha mi' gu'k, tanaulh dhir jak ar gi ix dhukam gi jumai alhich mi' kik na pai dhir bapki gi tanaulh. Nañ mi' ba aajimda mau ix joi'kdam ta taatka na gi ñich mi' gi'r giu na ix cha abhar.

**Ma'd ap bhaan xi chi figia gi na tu' jai'ch nap
ba' ta saupkia' na sin tutui', da' gi ñiuk ki'd ap
bhaan am palhbuidha'**

Mi'p xi jupna' gi na tu' jai'ch

Gi na tu jai'ch jap tiigi dh...}mi' ñi bi'x...

Mip tu tui'...

Nañ ba ti figia', ja'p tata'dka ...

Na gi ix cha ...

Kaiya' ap gu mamtuxi'ñdham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Nach pai'dhuk ja a'gidha mui' jarai, na sin tutui', puich chi'lya na sin tu'm.

Nach pai'dhuk a'g nam ta machia' na sin tutui' am a'g nach dhiam mau xich a'ga, nach chu' a'g nam machia'. Ja'pna', pui na gi na tu' jai'ch japni ich chi'lya:

¿Sin ti tiigidh?	¿Pai' bi'x?	¿Tu' ta jai'ch mi'?	¿Sin tu'm?
gatir	irban gi kii	gi' mi suda gi	gi' i
juktir	irban na pai'	suudai	ilhich
jugdharam gi	tam isaa	jikti pix gi tataa,	ix
suudai	ju'gdharan gi	mui yauxii,	maumdurag,
alagun	boi	mui gi sasoig	ix bhai ta
			tatda' piam
			ix cha abhar

Bix ix bhai'g nañ chitgia na tu mi' jai'ch, pui ña: na pai tam gagaar, na pai tam daadhidh, na pai' tam titia, na pai' tam paxiar giu jai' ip.

Jimpad xim ji'dilh apim bhai xi a'ga na sin tuutum gi na tu' jai'ch. Ti niidhat api ja nau nam bhai cha a'ga nam:

- Dhiam bhai xi bhichdha' mikdir nam bhai ba a'ga gi na tu' jai'ch: ¿Sin tiigidh?, ¿Pai' bi'x?, ¿Tu' mi' jai'ch?, ¿Sin tum?

Nap duñia': Xip a'gidha, gim jaaduiñ, na pich chu' ti mi' bixboi.

Xi kauk gi ti'kka'd giu na sin tum ar gi giu nap xi cha da'gtuda na sin tum ar jidhai ga'd

¿Tu' puim tiitig tikka?
¿Tu' ix bhai'g gi tikka?
¿Sin iñ mau mui xi bhiichdha gi tiika?

Nach cha machia' tu' pix ka nach cha machia' nam sin am a'g gi ja'tkam.
Jup duñia'ñi gi tikka, na pui chum duñia' giu na tam ti'gtuda na tu' xim duu.
Nañ cha Saupkia jumai biima'd na tu' ix mat.

Bhai' xi cha sapauk nap sin am a'g na muim bhiichu'd gi tikka'd nap ix ium ba machia' na sin jak tutui' mi' na tu' jai'ch nap pai kiu:

- gi ja'tkam nap jarai ix ja ti'kka'd dam.
- nap tu ti'gta janau na pich apdu gi jimpadxim ti'kka'd.
- ti'gkad nap a'g nap apduñia't.
- Na tu jiam bhai'g na tam ti'kkada.

Ta a'ga giu bhai'p xi maxchuda nam jarai ja ti'kkada'

Gi'gir ja'tkam chichiu'dh.	gi'gir ja'tkam u'bi.
Chichiu'dh bipiapma'g pa'g.	u'bi tiitiya pa'g.
Mamtuxi'dham chichiu'dh	Mamtuxidham u'bi
a'lhi u'bi kam	a'lhi chichiu'dh kam
jai': _____	

**Bhai'p xi cha saupkia giu ba nap gauk ti'kka'd
xip duñia' gi na pim tu' ix cha ti'kka'd dim**

**Dhiam apim xi ja tiigi ji gi na pim tu' sapau na pim ba' ma'd xi chigia'
na pim sin tum ilhi'dh na dhiam jam palhbuidha':**

- gi na tu' jai'ch nam gi kiukam ix bhai ja nii'dh giu nam ja nuuka'd.
- nam sin tu'mad giu nam kai'kam pui ja nii'dh. (na sin tu'mad gi na tu' jai'ch)
- nam tu' mi' apbua bhaan gi na tu' jai'ch.

Jumai pui' chu'm jup duñia' gi ti'kka'd na pim sin tum dhiam ja a'na:

**Jimpadxim, apim pui' xi buada' na pim sin ja'k ix
chu duñim ja bui gi gi'gir ja'tkam**

**Ti niidhat ap xi ja a'gidha na mit pai jiam am daich gi jai jimpadxim
a'hi:**

- Na sin ja'k tam ñiu'ki'dh
- Na sin kai'kam pui ja'k ix cham duñim
- Na dhiam xim kaimka gi ti'kka'd
- Na dhiam xi taxchab ta daji giu nam xi cha ñiu'kdhaji nam ba jimia'

Xi ja ti'kka'd ja ba gi na pim jarai ix ja ix ja ti'kkadam

Dhiam ap xi cha dunaji gi matda' nat mi'dhir bus bhaan gi tikka , pui' chu'm na da'ki'd:

1. Na sin tiigidh gi na tu' mi' jai'ch _____

Jupxix:

Ta a'na pi na sin tutuuma'd gi na tu' mi' jai'ch:

¿Na pai ja'k bix?	
¿Tu' mi' jai'ch?	
¿Sin tutuuma'd?	
Na tu' ix bhail'g ka na tu' mim bua:	

2. Na sin t̃igidh gi na tu' mi' jai'ch _____

Jupxix:

Ta a'na pi na sin tutuuma'd gi na tu' mi' jai'ch:

¿Na pai ja'k bix?	
¿Tu' mi jai'ch?	
¿Sin tutuuma'd?	
Na tu' ix bhai'g ka na tu' mim bua:	

Dhiam ap xi chigia' gim a'ñix nap ba dhiam a'na gi na pich mi' a'na bhaan gi ta'tak a'an

Kaiya' ap gu mamtuxi'ñdham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Nañ paidhuk ix a'gam na sin tu tui' pai', jap tum ñiu'k ach a'ga.
 Na sin titiigidh: chikirtir, xiutalhchir, niikartir, chiutir, gatir, eskueltir, juktir,
 bibiatam, akichabh, dhiutir, jai pup. Na pai' bi'x: dirap, mia'd, arandir,
 xikaulhdhir, jimpad xim. Nam jir jix: ium giñ, Kumarak, ar dich, tibiñ,
 tupulhik, jai' pup.

Nam sim tum giu na sin ta taada: ix abhar, ix joindam, ix gim, jai'
 pup.

Nach chup ap bua: ich mamtuxidh, saba'ddam, sapaukdam,
 titiadam, duduu kam, chiandam.

Xim palhbuiyak bima'd gim mamtuxi'dh ap xi ai'chdha' gi a'ga na mi' ix mati'g

Ar tu da' gi na tu' jai'ch: _____.

Ar jix giñ gi na tu' jai'ch: _____.

Pai' bi'x: _____.

Na tu' ix bhai'g: _____.

Dhiam ap xi chiigi ji gi na pich mi' a'na na ba dhiup dhiam ba a'na gim a'ga

Xi jiñkuidha' pi gi a'ñix

IX CHU DUUKAM MI' NAÑ PAI' KIU

Mi' nañ pai kiu jai'ch nam pai ix chu duu, puiña gi o'oi'dha'tabh.

Gi au'dam oi'ch kam bia'k amii nam pai ix chu duutud, puiña gi oidha' nam ir gi'gir, nam pai titiitik bixchu' giu ba nam pai' ti guguuxi'dh, tatandat na mau jiam tu tu xi ja duñia', na mau tam iibhai cha' giu ba na mau jiam tutuu' ja duñia'.

Ángela Sol Soliz Martínez

Zenón Ramos González

Dhiam ap xi maxchuda na sin tum ar jidhai

¿Tu' da gi na tu' jai'ch mim a'ga bhan gi a'ñix?

chikiir	oidha'	ma'd chiu
---------	--------	-----------

Gi na tu' jai'ch na mim a'ga ar

alich	gi'i	ium gi'i
-------	------	----------

Gi na tu' jai'ch mi' ja'k bi'x:

mia'd akichabh	mia'd pag gi kii	irban gi kii
----------------	------------------	--------------

Gi oi'chkam am mui jimmi nam:

ni'pu	Taxchab tu'd giu nam ta tan	Ix joi'gdam am ilhidh
-------	--------------------------------	-----------------------

Bhai' xi jiñkui'dh gi a'ñix gi'ki'd

Bhaan gi na pai' ix maati'g na pai' jak "San Juan", titia' pi gi na pui chum duñimda na sin tam tiidimda na pim ba aya na pai' puim a'g

Kaiya' ap gu mamtuxi'ñdham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Ma'd gi a'n na mi'm a'ga na tu' jai'ch. Gi a'n bia'k da puichum:

- Kaumi'dh.
- Na tu' mi' am a'ga.
- Mamxi'dh giu jupxix nam mi' a'ga nam sin tum.

Xi cha palhbuidh nam duñia' gi "A'n mamxidh na pai mim a'ga gi na tu' jai'ch mi'kam nap pai kiu"

Giñ tiidhara' ix ium ix abhar.
Gich ba'bhak dilh ga'd au'dam.
Tu' kam ap ta niidha' ix dhuukam tir

Nañ xiñ mamtida'

Mi'p xi jupna' ma'n gu ✓ nam pai' jix mat

Na ñich chu' mat	Gammiji	Pai' ji	Chakui mat iñ
Ix bhai'g nañ dhiam mui xi bhiidha nañ cha aaga gi na tu' jai'ch.			
Nañ ba ta saupkia dhiam mau xim kaima giñ a'ga.			
Xim kaima nañ chu' a'ga.			

Bhai xi a'ga gauk gi na tu' jai'ch, ma'd mi'kam nap pai kiu gi gauk jumai kam kii

Mi' xi a'na gi tutpulhik ñiuk na pai jiam jai'ch

Gi _____ ix dhuukam maka' bi'x
 _____ na ix ium ar gi'f bhan gi Bitdukam
 Kii, na pai' ix chu _____, mi' jai'ch ka' gi
 _____ giu _____, mi' gi _____ ta
 _____.

ja'kam
 duu
 tuumiñ
 chiu, yauxii
 tanda am
 oi'dha tabh

U 'uan na bhaan tu juan ma'n bhidhim

I. Dhi'p tu a'ga' jabim gui' na pim map tum mamtuxi'n

¿Tu' tam mat antir gi masa'd?
 ¿Tu' ix bhai'g na pim ja ti'gtuda gi jai'?
 ¿Sin apim dunaji ja ti'gtuda na pim tu mat?

Dhi' pim tu a'ga jabim gui' na pim ma'n oidha' jim gio gui' na gok jim

¿Tu' ix bhai'g nam jaana gaukduť?

¿Sin dunaji am mau ta saupkia?

II. Ja aagi'ndha' nam tu'p duñia'

¿Tu' jan apduñia'?

¿Tu' mau apduñia ma'd na tu mim ti'gta?

Jumai'p pu chu'm jup duñia' mi chu daasa' ap ba'

Jax chi'	Na tu' jax dhuñia'

III. ¿Tu'm a' na pim jup duñia' gui' na mim a'ga damdir'?

IV. A'ga' pim na pim tu jax dhuñia' gui' na pimit ji'kdiť map jup tu duu na pai' dhuk tum mattuda'

Gui' na pim map jup tubua	Na pim tu' jax dhuñia'

V. Pui' pim xim buada' na pim jax ja'k tu mattuda'

5. GI ƒ'ƒX

Ta jumap kad gi ƒ'ix nam ix jaich nañ pai' kiu, naich sin jak ix mat

Xi cha kau kat naup bhai' xi cha a'ga bhan gi a'n

Gi i'ix ga'd giñ abuil

Xi cha jam a'gidha' na sin tum gi i'ix ap tui' nañ pai' kiu. Giñ abuil mui' ta i'ix dirap gi b'ak aiñ palhbuiñdha' naiñ ja ni'iñdha'.

Pik ni, janau ñich mi tuñidh bhaiñ chauai mi't gi jaga'd gi i'ix pui daadañich. Giñ ñan iñ chanda nañ i'kia gi jaga'd gi i'ix miñ xi imua kauichir. Kaukbia ich gi d'ibir mi'dhir bausgia' gi yuka, na ki'd ap am bua gi timkalh piam gi tamaich, aiñ ix maikak ix ña.

Giñ abui ap kaich na sap bix gi i'ix am tux bhai, pui sap ap ix jaich gi nach jiam miad a'budda'. Aiñ bhix ix machim na sin giñ abuil ix mat na tux bhai' gi i'ix.

¿Tu' a'g gi aiñix?

¿Tum ix bhaig gi i'ix?

¿Ix mat ap nam sin fitgi'dh gi i'ix? ¿Sin tum?

¿Tum ix bhaig?

Mip xi' a'na nam sin fitgi'dh gi i'ix nap ix ja mat

**Xi kauka ap nam sin am a'gi gi i'ix naup pui'
xim buada**

Gi i'ix na durasum
titgi'dh kua ich gi
baidha' gad

Puip xi chu buada , nap sin jak duñia nap ti ti'tktuda' gi i'ix nap ix mat

Niigidhat ap japni xi chu duñia:

“Gi i'ix jap titgi'dh... naup ix bhai'...”

Gi i'ix jap titgi'dh arbabuiñ ix iob
am bipnan gi koi' naup ix bhai'
ka'kka.

Gi i'ix jap titgi'dh _____
naup ix bhai' _____

Nap duñia': Mip xi a'gidha' mad gim jaduñ nap pich chu mat nax bhai'g
gi i'ix mi ap tu'i nap pai' kiu.

Kauka ap na tum a'gidh gi mamtuxi'dham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA:

Gi ja'tkam ix chu mat am bhaan gi na tu jai'ch ia gi oiñgad, nam gi ix mat nam sin jak am ti'tgi'dh jax jak am jumapa'd am.

Nam sin ti'g naup nam jax jak am jumapa'd gi i'ix ar makam ji'mad kikcham. Japna, jai gi ja'tkam am ja jumapa'd gi i'ix am ka'a dam naup gui na jiam am ka'a,jai', ix bhai iagiñ dham, ta dadagiñ dham, maimdakam, naup jai ¿Ix mat ap nach sin ja jumapa'd gi i'ix?

Xi cha a'gia' pimi na pim sin jak ja jumapa'd gi i'ix naup xi ja jupsa na pimit sin tii

Kauka ap nam sin ti'tgidh gi i'ix nam mip tui' bhaan gi a'n
nam jikia'k naup ya xi bhispa' gi nam pui pix mui jimi'

ya'nip xi bhispa'

ya'nip xi bhispa'

ya'nip xi bhispa'

ya'nip xi bhispa'

ya'nip xi bhispa'

ya'nip xi bhispa'

ya'nip xi bhispa'

ya'nip xi bhispa'

ya'nip xi bhispa'

ya'nip xi bhispa'

Mip xi a'ga

¿Kaikam ap ilhidh na pui pix muip am jimtid?

¿Sin kaikam am jumap jim gi i'ix ña pich batan' ja bhis'?

Niidhat ap gi i'ix naup xi ja jumapda tabii na ja jumapa'd

Ix ub kam	Ta dadaadhi'ch	Am ka'a dam	Tam ba'kidham.	Maimda kam
-----------	-------------------	----------------	-------------------	---------------

Mip xi niidhat naup ix bhai' xi a'na, na pich chu' mi a' xi agia na kaikam pui jak mim kikxin

Kauka ap na tum a'gidh gi mamtuxi'dham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA:

Nach a'gida' gi i'ix na ya au'damtir ix mat ich nam ap tui'. Pui' kai kam aich ba gi au'dam japni ja jumapad gi i'ix:

Ix ubkam	Ta dadaadhi'dh	Am ka' dam
Jum ba'kidh dham	Ix maimda kam	

Mip xi a'ga nap sin buat ix mat nam jumapad gi i'ix na mip tu'i nap pai' kiu.

¿I'lhidhapi na gi ti'kad am palhbuidha? ¿ Ka'ikam?

Mip xi a'ga nap tux mat naup xi ja kauka na sin jak am bua gi ti'kkada' jumai

- Na tux bhail' gi ti'kkada' ¿Nach chu ix machim?
- Gi ja'itkam nam ix chu mat nach chu a'g
- Gi tik kan nap git ap duñia'

Nap pui' duñia: Ta a'ga ap ja bim gim gi'kora na pim sin jak duñia gi titi'k kad jumai.

Xi a'na ap nam sin titgidh nap jarai ja ti'kkada'

Mip xi niniidhat nau ix bhai añix nam sin titgidh gi ja'tkam

A'na ap baik piam makaub gi ti'k kad nap tu kid ta machia

Nañ chu ki'd titi'kkada'
Na tu' mim a'ga: Na sin jak am jumaapa'd gi i'ix.

Xi nini'idhat naup ix bhai' xi a'na gi ti'k kad naup ix bhai xi dhuñia nap ki'd ix bhai' machia:

- nam sin ti'g gi i'ix.
- sin tum jumpaxim gi i'ix xim mat am
- nam tux bhai'

Xim mamtuxidhdhap nap ta a'nda gi ñiauk giñi' kid gi leetras lh, m, n.

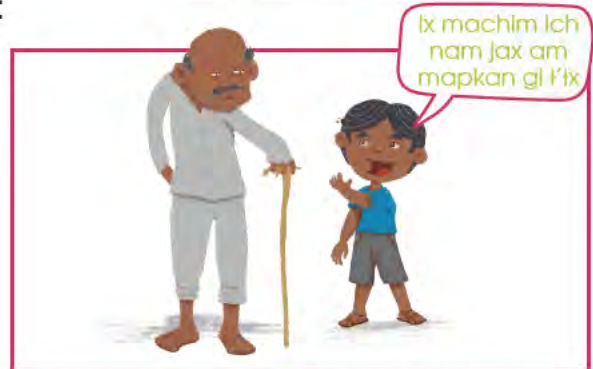

**Xim jumapda pim , pui' xim buada na sin nau pim
ba titi'k kad**

Mi pim xi nini'dha bhix na pi jik ja ti'kkada na pim
jiam jik bup pat:

1. Xi chu ñiukdha ap

2. Xi a'ga ap nap tu ki'd jim

3 Xi cha ti'kka aq

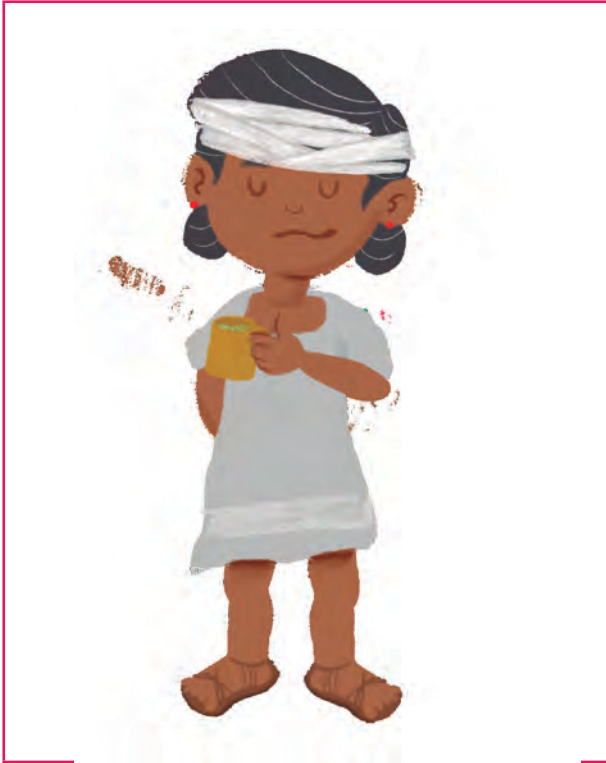

xi

Xi ja ti'kad nap t

Ix bhaip xi a'na na pich chu' mat bhan gi ti'k kad

ti'x na ta dadagidh:

ti'x nam ka'a:

ix maimdakam

Jai pup: _____

Xi niniidhat naup ix bhai'xi a'na nam sin titgi'dh gi i'ix

Nap duñia: I'lhich a'n tam ap a'na na mit sin am tid na pich titi'kkai.

Xi jiñkui'ch gi a'ñix

Makam jak nam jumapad gi i'ix.

Gi i'ix ix bhai'g bh'i'x nach japni ja jumapda:

Na ta kaichuk

Da'nimi gi i'ix nam ta kaichuk

Jiam yaut dam

- Jiam ta bhaidha am
- Jiam pik joidham tum gi yaux ga'd

Gi yaut dam

- Ta bhaidha am
- Ix abhar gi yauxgad

Na jiam ta kaichuk

Jiam ta yaut, jiam tu ihaich

Xi a'g na pich chu' ix matit kai.

Gi a'n japnim kaich nap sap japni ja jumaptu'da gi i'ix.

Na siin t'i'g gi i'ix	Ta kaichuk kam		
	Nam jiam ta bhaidha	Gi nam joidham tum ta yaut	
Tauki	✓		
Jaxia			✓
Ta gi durasum		✓	

Xim mantuxidh ap nap ta a'nda gi ñiauk giñi' kid gi leetras **lh, m, n.**

Ap duñia ap gi
 titi'ktutkam na japni
 ti'gidhka' "Gi i'ix nañ pa
 kiu". Pui'p xi chu
 duñidha na sin am
 a'gidha' gi
 mamtuxi'dham nap sin
 duñia naup titia.

Tigip naup xi jiñkuidha gi au'idhix.

I' xchir eskuel kam piam kicham kam

Mamtuxi'dh nam pui xi buada nam pai' bhix bapak

Ti i'xia ap gi i'ix nam ta dadaadhi'dh, nam, ka'a, nam joidham ub
 naup jai mui

Xim mamtuxiñ
 nap sin jak ti
 i'xcha'

Am makia'ch gi
 kaichuk

Iach am niirada' sapat bhaan baik jurnak dir amik ni xitam ma'd (xitam baik na jikim
 pui' tum duñia') Ix chu matda' kam Elbira Barrera

Mui'ch ji bhichdha 19 bhaan enero 2019

Ia na gi bha'k na pai' tam dadaadhidh.

Bap kiam: mad bhix xitam ja'lkam

Mip xi a'ga.

¿Tu' ix bhai'g gi a'ñix?

¿Sin tum gi i'ix ap machia nap i'xia?

¿Jarauim bapkia nam tam mamtuxdha?

¿Tup ilhiñ na puim kaich "ji'k am pix bapkia"?

Nañ xiñ mamfida'

Mi'p xi jupna' ma'n gu ✓ nam pai' jix mat

Na nich chu' mat	Gammiji	Pai' ji	Chakui mat iñ
Ix bhai' tatatda nañ pai' duk fi ti'kka bhan tu nañ ix machimka.			
Ix matit bhan ta a'ga iñ gi i'ix nam sin tum naup nam tux bhai'g.			
Ix mat iñ ñam sin jak ja jumapa'd gi i'ix nañ pai' kiu			
Ix matit ja ñiñ iñ gi i'ix nau nam tu dadaadhidh			
x matit iñ kau na tu' mi'jiñkuich jumai' ma'tkam			

A'na ap baik nam sin fitgi'dh gi i'ix,ga'ga ap na pai' jimi' kid na tu' ix bhai'g

Na sin ti'g gi i'ix	Nam jax jum jumapad	Na tux bhai'g

U 'uan na bhaan tu juan ma'n bhidhim

I. Dhi'p tu a'ga' jabim gui' na pim map tum mamtuxi'n

¿Sin tum gi matda'chich mat bhaan gi masad?

¿Tu pim i'lhiñ na pim ja ti'g chuda gi jai a'alh?

¿Sin apim ta agdha na pimiit tu mat?

Dhi' pim tu a'ga jabim gui' na pim ma'n oidha' jim gio gui' na gok jim

¿Tum bhix git ap tu duñia?

¿Si'n jak am tu duñia gi nam ma'ttuda' piam nam ta nii'nchuda?

II. Ja aagi'ñdha' nam tu'p duñia'

¿Jarai ap duñia' gi nat bam a'ga

Jax chi'	Na tu' jax dhuñia'

III. ¿Tu'm ba a'gda nam ba ta jaana' na mit tu' ba a'ga?

IV. A'ga' pim na pim tu jax dhuñia' gui' na pimit ji'kdit map jup tu duu na pai' dhuk tum mattuda'

Gui' na pim map jup tubua	Na pim tu' jax dhuñia'

V. Pui' pim xim buada' na pim ja ja'k tu mattuda'

6. GU SASOI'

A'ga ñi nam sin tuutum gi sasoi'g (ix chitki'd, mi kiicham kam giu gi ix ji'giarum) mi'kam nañ pai kiu giu jai' pai'kam.

Dhiam ap mau bhai xi kaiya' gi jiñkui'dh

Soi

Gi sasoi am ir ilhich sasoi'g, nam dhiam ja niidh. Mui'm jai'ch maakam tuutum, ix chutuk, ix kapema'g, ix maumdara'g giu ix a'oi. Gauk titiib am bia'k gi aaga'd, pui chum na tu' eskaler, xitam ma'd ta kakiu, makaa kuugaram gi kakiu'd jap tum na tu gauk serruch mi'x max, idhai nakid' tutdak, bhaan gi gauk aaga'n ki'd ta ga'ga na tu' jugia' giu ba gi buupuidh na ki'd ti niidh. Janau septiembre mi' ja'bh ba jimda dibiir dam giu ba bhaan gi octubre bax bhai'gka nam jugia'. Mi' na pai' jai'ch da' pui'chum jap titiigidh Sonageche na ix ium ir mik mi'dhir nañ paikiu. Mi' sai'chir ich ba ja tigia' gi sasoi giu ba bix jumai ja'k gampix jai'ch ami gi sasoi na jamni titiigidh jumai niuk ki'd Kio besh na aagit am kaich jiuxga'd gi jiuk. Gi ja'tkam jiam am sin mau ilhidh naur mik mi na pai aptui gi sasoi, amik am ba jimda nam ba ta dagia' gi sasoi nam gi ix ium ix ña giu ba bix am ju'u ma'd gi' kiicham na San José Lachiguiri titiigidh. Bhaan da' gi gi' kii tam gagaar domigosta'bh idhaiki'd gi ja'tkam am pui' ix mat nam mui ba jimda nam ta saba'dmira' gi sasoi ka nam ta kambhia'ru bhaan tu' kau'kulh, bakaa, paasuich, giu ba bix tu' ja'ja. Ma'd ja'ja gauk xitam mau namik. Gi ja'tkam am ix ium saba'd na gi mi jiam pik jai'ch, idhai ki'd jautum ju'ggi.

Gi ja'tkam ja naubi ki'd am mau ta iichimda bholsa ta'bh pui dunaji am mui' sasoi bia'ka'. Ix ki'gkau am ba jimia gi ja'tkam nam ba ta dagia' gi sasoi na gi ix ki'gkau jiam am pik tutdak na gi ix jii'pidh ka', naut ba ji chu juuka gim mik ba tutdakda', jiam am tu ki ja dagia'. Xi cham daagiji, ma'd tuka'g mi' xim dau'gta gi sasoi nam antir buusaidha gi ja bhich, kabuimug ja ba am dhiam xi ja bakaaniji suudai ix jii'pidh ki'd, pui xi chu dunaji am suudai' chir ix juk am ja iuba' mim pui kau'ya', limuiñ giu aajus am xi binda' na ba xi gakia' gi suudai' mi' gai'karta'bh xim jaakia', pui xim dunaji am ba ta ka'da' ja ba timkalh ki'd ix ju'kam.

Ar dai' pui nañ jam saupki nañ chu ix mat ja bui gi sasoi, ampakat apim ix bhail chi.

Francisco Méndez Martínez, 14 años
Zapoteca, Yautepec, Oax.

SEP. Las narraciones de niñas y niños indígenas. Tomo I. Textos seleccionados de los concursos. Segunda Edición 2008. México.

Págs. 156 y 158

Bhaip xi cha a'ga

¿Tu' mi' m a'ga bhaan gi a'ñix?

¿Tu' mi' m a'ga ja bui gi sasoi? ¿Ix maatit ap ja niidh a?

¿Sin ap ilhidh gi jiñkuidh?

Ix bhai' ap xi jajaubidha' gi nam jupxix nap ba bhai xi cha saupkia
na tu mi' am a'ga ja bui gi sasoi

Nam sin tu'm:

Paim aptui:

Tu'm ix bhai'g:

Nap duñia': Ja saupkidha' pi gim gi'kora giu am ami'g na pich tu' mat bhaan gi jiñkui'dh sasoi

**Xi cha mamtuxdha' na pi mit tu' apdu ja
bui gi nam sin tu'ma'd gi sasoi**

Da' ki'd ap pui xi duñia' nap sin ta mamtuxdha'

Sin am tuma'd gi sasoi	Paim kiu ka paim aptui	Tu' ix bhai'g
Ar a'lhich jajau'k	Mi'p aptui Sonageche giu mi' Kio besh	Bhaan gi octubre am bax bhai'gka nam jugia'
Mui' am maakam tutum: ix chutuk, ix kapemag, ix maum darag giu ix a'oi.	Mi' sai'chir am jai'chka' gi sasoi	Gi ja sasoi ga'd gi ja'tkam am kambhiaru' bhaan tu' da kaukulh, bakaa, juubi'dh, ka ja'ja
Xitam ma'd am ta kakiu, kuugaram gi kakiu'd am gauk serruch mi ix maati'g, na ki'd tutdak		Ma'd tuka'g mi' xim dauta gi sasoi nam ba antir buusaidha gi ja bhich kabuimug ja ba am dhiam xi ja bakaaniji suudai ix jii'pidh ki'd pui xi chu dunaji am suudai chir ix juk am ja iuba mim pui mumkia, limuiñ giu aajus am xi binda, na ba gaki'a' gi suudai mi' gai'karta'bh xim jaakia'.
Ix ki'gkau jiam am tu tutdak nam gi ix jii'bh, gi ix juk ki'd am tutdak jiam am ki ix bhai'ka' nam dagia'		pui dunaji gi ja'tkam am ba ta ka'da ja ba timkalh ki'd ix ju'kam

Dhiam ap xi chiigi ji nau mit pui chu duu giu nau mi' ix maati'g

- gi' na sin tiigidh
- na sin tum: nar jix gi'i, na sin tu'ma'd
- na pai kiu ka na pai jai'ch
- na tu' ix bhai'g

Xi cha a'ga na sin tum sasoig' ap ix ja maatit ja nii'dh.

chikak

nui

suiimalh

bataup

ka'au

sayaut

bak

samii

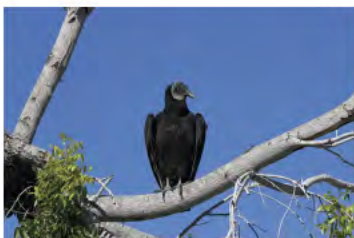
bhaanai

<p>¿Sin am tu'mald?</p>	<p>¿Ar sasoig' am, kiicham kam, ix ji'giarum, suudaichir kam giu nam ta daada'?</p>	<p>¿Paim kiu ka pai am jai'ch?</p>	<p>¿Tu' am ix bhai'g?</p>
-------------------------	---	--	-------------------------------

Nap duñia': Ta a'ga pi nam sin tuutum gi saoi'g gi' ki'd nap ich mat

Saupkia pi nap tu' ix mat ja bui da' gi sasoig
 nap ba xi ja da'gtuda gi nam sin tiigidh bima'd
 gi nam tu' ka'a

sa'i ka'dam

bakax ka'dam

sa'i giu bakax ka'dam

Ja ti'gtuda pi mi gi' nam sin tum gi sasoig

A'na pi gi sasoig na pi mit mi' ta a'gi gi jam kukpañir

Ix bhai'p a'na gi a'ñix ga'd gi sasoig na pich apdu.

Kaiya' ap gu mantuxi'ñdham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Ea' na pai ir au'damtir mui' jai'ch gi sasoig pui ña kiicham kam, gampix kam, suudaichir kam giu ba gi' nam ta dada' nam dilh bia'k gi' nam sin fitgidh au'dam ki'd pui' ña: suimalh, sayaut, bataup, chikak, bhur, nui, samii, ka'au giu jai' ip.

Nau pi mit ba ta a'na gi' na sin fitgidh gi sasoig ilhich ki'd gi oi'chdhikar apim mui xi a'na.

Dhiup am mui xi chigia' gi oi'chud na pich apdu na pai am a'ga gi sasoig dhiam ap xi chigia' nau dhiam a'ñix na sin am kaich bhai' damdir.

Xi chi'g na sim mui' bhii'chdhix gim a'ñix sasoig bhaan

¿Sin ja'k ix bhai'g na mui xim bhii'dha?

Xi cha a'ga giu nap pui chu duñia' nam sin ta kuu gi soi'g

Titiak gi jaiñ ma'au sasoig ga'd (1, 2)

Ap xi jiiñkuidha' nam sin tu kuu gi sasoig

Nam sin tu kuu gi sasoig

Kuu gi mix

Gi gagaux tarauk

gi miimi jiribh

karak gi sakuach

kuu gi tukur

gi pat kuu

gi changu jiiñak

gi kakaun kuu

gi mabi'dh kuu

Gi pirik tu a'gxidh

kuu gi si'

gi kanir kuu

gi bak kuu

gi tur kuu

gi suipilh sak

gi chikak jiiñak

Miguel de Unamuno

Página 70 SEP Español

Tercer Grado

kuu

tarauk

jiiñak

Xi jiñkui'dh gi a'nix

GI SUIMALH NA JIAM IR SUIMALH

Mi' pai' ki chutdak dhiutir gi suimalh,
dhiam mau xi bua, na gi juutud ix bhai ka'ich,
mia'tdir bhai ba niidh gi tau'bh, ix jaubidhat xi chiigik gi tiidhar
ga'd mui xi ai. Gi suimalh xi chutnuk mui ba niidh.

_Iñ chaiñbuidh gim tiidhara, sin pik mau taada, jap sap xi kaich
gi tau'bh.

_Alhiu pix nañ gi bar jimdam, jap xi chii gi suimalh.

Gi tau'bh xi aadak mau ba tutudak, sap ix bhai chaada giu na ix

bhai kaich gi juut, pui xim
buat nai miñ, jiam jixkat ki
dhubia.

janaudir sap ba gi suimalh
jiam kar suimalh.

Na tu' tam mamtuxi'dh:
Jiam ap tu ja jiiigidhda'
gim aami'g, am
dapkadami.

Nat jarai apdu: Zenón
Ramos González

Xi cha a'ga

¿Ix bhai apich chi gi a'ñix? ¿Tu' kaikam?

¿Tu' mim a'ga?

Nap duñia': Xip saupkidha' mui jarai mim kia'mkam gi na pich chu' jiñkui

Titiak gi ma'au jaikdam

Nap sin mui' xi bhiichdha': 1. Xi ja ti'g gi jupxix, 2. Xi ga'g gi' na sin tiigidh gi jupxix mi' bhaan gi titia oi'chdhikar 3. Xi maxchuda' pi gi ñiu'k na pich chii pui na sin mi' ix maati'g

d	j	r	s	t	k	m	e	suimalh
s	u	i	m	a	l	h	o	tau'bh
i	u	n	l	u	g	m	j	juutud
o	t	b	d	'	j	b	e	tiidhar
ñ	u	k	m	b	n	b	x	
a	d	d	g	h	e	r	t	
i	k	l	k	j	g	s	d	
t	i	i	d	h	a	r	k	

Dhiam xi niidhat ap xi ja ti'gtuda gi jai' na pich sin tu du

Titiak gi jaiñ ma'au sasoig ga'd (3)

Jikdit, apim xip duñia' gi a'an jupxiki'd giu na sin tuutama'd

Na sin mui bhiidha'

Jupñix ga'd gi soi'g

Na sin tuuma'd:

Ar ma'd soi'g :

		
<p>Dhiutir kiam kam</p> <p>✓</p>	<p>Ampix dhiutir</p>	<p>Ix chiki'd dum</p>

Nau da' pui chum ka'a gi soi'g ar:

		
<p>sa'i ka'dam</p> <p>✓</p>	<p>bakax ka'dam</p>	<p>sa'i giu bakax ka'dam</p>

Na sin tum ta jaugii:

			
<p>bapau</p>	<p>a'na</p> <p>✓</p>	<p>tukxim</p>	<p>ix dhapak</p>

Sin tiigidh: Suipilh

**Xi cha palhbuidh nam duñia' gi a'n
Mi pim xi ai'chdha' gi jam a'n na pim pai dhiam
ilhidh na jimii gi' nam dilh pui' tutuum**

Niidhat, xi jiñkuidhat giu ba nap ta saupkia' na tu' mi'm a'ga giu na tu' ix bhai'g gi a'ñix

“Dhiam iñ cha niidhat oimir na ba jiam tañ ki'ya ka jiam tañ si'ya”

1

¿Sin jiam puiñ chañ duñia'?	
	
Mi' iñ kiam:	Mik u'xchir:
<p>Nirat am tim kii gi gau'ggux ga' d gi oi'chkam. Jiam ap tu titiada ja bim gi a' lhich jajauk. Jiam ap tu mia'd kiika buiñar gi bhur.</p>	<p>Jiam ap tu titiada jaudaichir. Nirat gi jajauk ix bhabhnagam u' xchir kam. Naup u'xchir auimir jian ap tu bangidhdha gi jaudai giu tu' u'x ix dhutbalh.</p>
<div style="border: 1px solid black; height: 40px; width: 100%;"></div>	<div style="border: 1px solid black; height: 40px; width: 100%; display: flex; justify-content: flex-end; align-items: center; padding-right: 5px;">2</div>

¿Sin tam duñia'?

Kii'xkam bhaan gi sasoi'g
kiicham giu u'xchir kam

-Naut am sti gi naksir: Bhai xim
iiya gich ji'i.

-Naut am kti gi gagaux: Xim
bakaana mi' na pai' ix kii'x
suudai ix aunkak ki'd.

Ki'ix giu stix kam tu' ka'au
ga'd:

-Saunxixim gi bibai bhai' xim
juulhia na pai xix.

-Bhai' xim xiup na gi
maimdam.

-Jiam ap tu ji'xkat ap am
bupprada'

Jautum ap xi jimia' mi' na pai
tam duduadhidh nau gi Kaugda ir
kam tam giu kuxua tabh, nau
jiam ki bhai'g na tam iibhida' ka
nau bax bujii gi' pa'g. 3

Nañ xiñ mantida'

Ix maatit iñ cha a'ga nam sin tum gi sasoig'

Ix maatit iñ cha a'ga nam sin tu'ma'd gi sasoig' giu nañ ja jimpa'd dilh na sin tuum, nam tu' ka'a pui ña bix iñix maat sia jikti nam sin tum.

Xi a'na pi baik nam sin tuutum da' gi sasoig'

Ji'ma'd ap jiam maatit na sin tu'm mi jimdat, bhai xi saupkidh gi mantuxi'dh.

U 'uan na bhaan tu juan ma'n bhidhim

I. Dhi'p tu a'ga' jabim gui' na pim map tum mantuxi'n

¿Sin tu'm ar gi matda' na tam mat bhaan gi masa'd?

¿Tu' pim ilhidh na ix bhai'g na pim ta mantuxdha' gi jai' pui ña gi na sin tam ñiuki'dh?

¿Tu' bhaan ix bhai'g na pim ta mantuxdha' gi' na pim tu' mat?

Dhi' pim tu a'ga jabim gui' na pim ma'n oidha' jim gio gui' na gok jim

¿Tu' ix bhai'g nam map tam jaana?

¿Sin mau tam duñia janau pim ba ta a'ga antirdut?

II. Ja aagi'ndha' nam tu'p duñia'

¿Tu' jan am duñia'?

¿Jarai' mau pui' chu duñia' na tu' mi' puim tii?

A'na pi nam tu'p duñia' ji'ma'd gi jimpad xim

Jax chi'	Na tu' jax dhuñia'

III. ¿Tu'm a' na pim jup duñia' gui' na mim a'ga damdir?

IV. Xi cha a'ga pi mi nam tu'p duñia jima'd gi jimpa'dxim, janau na bhai' ba ta mamtuxdha'

Gui' na pim map jup tubua	Na pim tu' jax dhuñia'

V. Pui' pim xim buada' na pim jax ja'k tu mattuda'

7. TU'TPULHIK SAPAUK JIÑ KI'AM KAM GIO JAI' PUE'MLOS

Jix mat iñ na jax jimda gi ñiok gio na jarau mim a'ga sapauk tam mi nañ
pai tu ki'amka gio jai pue'mlos.

Kaiya' ap gi tu'tpulhik sapauk

MI NAÑ PAI KIO NAT JAX JAK TUM BUI MIK BAJIK DIR

(Na tu mim a'ga)

Gi ja'tkam gi bajik dir kam mi tu a'gamí nat jax jak dhukat pui tum du mi nañ pai tu kiam: gaukgi jaduñ nam jam mat na pai dir mi aimit, mi aimit nach pai tu kiam: janau gi sasoi gio gi tutua idh pik mi tu oidha kami. Gi tutua nach aich pui jix ja mat nam gui jir gigir na jax gi jai.

Gui na miñ mi ai ba tu mamar am na miñ paiduk bar gigir ba bipna miñ gio jai kikcham mi ba oidha am. Mad sap gi bipnagim sap chichioñ tu mamramiñ, puiba sap na gi ubi mi a jimda' mi nam mi binta. Pix i jimda gi tanaulh, gi kikcham max mui dhimda. Mi nampai tu oidha ka gi ja'tkam gi babhak jap duñix am gi ux gad gio sai gad, mad kiicham mui mi tu kiamka mi, gio nam mi tu kuada gio nam mi kokxuda bhix, man sap pix tu bak kami.

Xib jai puini jaktu oidhami, dai xib na gi ja babhak jix bhaiba duñix. Bix dhit nam joidham tu juana nam ba joidham mik aidha gio nam bix tu biaka, nach jax ba kaich gi problemas gam mi jaich ka, dhikin

ba, jamtu' pui tum duu nam jax jak jum andat. Pui na jax xib gi jatkam jam tu jix kat joidham tu juana ich map. Bix ixim jaich na jax jai partidoskam gio jai religiones bia am dhi kin ba pui pix jak tum bua jam tu jix kat puich map tu juana. Gi jatkam nam kin tu oidha, bajik dir gi jatkam ti ixdha mi gi junmanbui pix, nam tu max ti ixdha gi umu,gi jatkam dai ih pix mx pui ti ixdami, nam xi ikiji gi jagad gi umu nam ba gaara nam ba jai ba xabada na jax gi: jun, kaukulh, tumialh, bhabi, gich gi kuura joidham ti ixdami bajik, xib ni gi café jix bhai kam bua, gio jai gi jatkam jap tu bua am gi babhak na jax gi juandam nam jap tu buagi babhak. Gi kiicham jir ilhich gio gauk pix mi oidhamigi jatkam, gi alhii mam tu pik tu adagi ja tiidhara.

Galdino Hernández Hernández, 10 años

Lengua: Nahúatl

Ahuatzintla, Huejutla, Hidalgo

SEP. Las narraciones de niñas y niños indígenas. Tomo I.
Textos seleccionados de los concursos. Segunda Edición 2008.

México. Págs. 50-53

Mip xi a'ga bix na pich tu mat gi tu'tpulhik sapauk

¿Jarau mi tu a'ga nat tu jax jum buimik bajik dir?

¿Tu mim a'ga?

¿Jax jak tu kiamkat gi bajik dir kam?

¿Xib jax jak tu oidhami'?

***Mip xi maxchuda na jax chum puim kaich gi tu'tpulhik sapauk**

	Na tu jir xilhkam	Na tu' jam jir xilhkam
Gi tu'tpulhik sapauk mi a'ga nat jax dhukat pui timtit mi nañ pai tu kiam.		
Bajik gi babhak joidhan jap duñix ka' gi ux, sai', na mui oidha mi pui tuika'		
Xib gi babhak jap duñix am gi ux gio gi sai'		
Xib gi jat'kam dai gi jun pix ba ti ixa'mi		
		

Xi kaidha' ap gi mamtu'xidham na tu mim ad dha'

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Ma'nim sap, Bajik sap pai' dhuk, Ja'pni tum duk bajik, Pui' ja'k tum duu, Ja'pni tum duu bajik, Ma'n sap gu, Pui' tum duu bajik.

Midhir ba', Ja'pni sap, Mikkat, Pui' sap ba', Xib ba', gio sap, Pui' ip, Dhi ki'n ba xib, Pui' sap jum duu, Na jax ba xib, xib ba' pui tum bua, Pui jak jum duu, Pui sap pup tui'.

Ji'ksap pix juuruñ, Mik kat, Jotmada sap, Na jax xib, Mi dhir ba'.

A'ga ap gi tu'upulhik sapauk gio nap kaidha' na tu bhaim tikkad gi ñiok

<p>¿Tu bipi jax jum du?</p> 	<p>¿Tu miik kat?</p>
<p>Tu midir</p> 	<p>¿Tu jax jum du nat paiduk bam timu?</p>

Xi nini'dha' gio nax bhai' xi ua'na nam tu mi a'ga na mit tu puim adh Na jax chigidh gi tu'tpulhik sapauk Mi xi ja ua'na gi ñiok na jax chum bipi jimchu', midir, gatuk

Kaidha' ap na jax jak tigidh gio nap xi jamaxchu'da gui na mi jupxix tu'tpulhik sapauk tam nap jix mat

<p>Jaxdhukan pui' tim tit mi' nañ pai' kio</p>	<p><i>Jaxdhukan pui' tim tit mi' nañ pai' kio</i></p>
<p>Gu o'dam nat tii ma paxiaram Korian</p> <p><i>Gu o'dam nat tii ma paxiaram Korian</i></p> 	<p>Gu chu'ulh</p>

Pui pim tu duña map na jax jum bua gi
tu'tpulhiksapauk nap jax chum jix mat'ka

a) Mi xi machia na tu mim tikkad.

¿Jax chiguid gi tu'tpulhik sapauk?	¿Jarau mim a'ga nam mip tuidh gida?	¿Tu pik bipi mim a'ga?

b) Jix mat na tu mi jupxix na jax jak jimda gi tu'tpulhik sapauk:

¿Tu bipi jax jum du?	¿Tu miik kat?
Tu midir	¿Tu jax jum duu gatuk?

Xi ja ad dhapi bix gi alhi' gui na pich tu ja xobki'

Nap duña!: Xi ja xobkidha ap
mad gi tu'tpulhik sapauk gim
jaduñ na pich kai

**Xi a'ga ap na tu' mim a'ga tu'tpulhik sapauk tam
na mit tu' jum sobki gi alhi' gio na pim pui tu duñia**

Mip xi aga na pai jimda, na jax jum kaich gi sapauk.

1	Gu o'dam nat tii ma paxiaram Korian
2	Gu chu'ulh
3	Jaxdhukan pui' tim tit mi' nañ pai' kio

Jaraum mim a'ga

Na tu pik mim a'ga

Nam jax tu kiamkat bajik dir kam gio nam joidham bix aixim ti ixda' gio gi ja ba bhak joidham ux gad gio sai' gad kin jap ja buada am.

Mi nañ pai' kio ma'n gu naabat bhai' ji kicha na ja'mni figich Crus Gurrola, nat bhai' ji kicha bipi mi'dhir ba'gu mamra'n.

Nat ma paxiaram Korian gi o'dam, sap gilhim jix buam tu tata nat pui'm a'a, na cham ji'xkat bhai' ka tisdia', nat ja'k gii pui' pix bhai ba ji kokru'n ki'n.

Na tu mim adha
nap machia

Mip xi a'ga gio nap mi xi ja tigia nap tu mi machia

Kaiya' ap gu mantuxi'ñdham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Gi sapok gio gi ja mad da' gi gi'gir ja'tkam bixcho'
 mi tu a'gi'ñ, jai na tu'r jix ki', jai na tu' jam jir am
 nach pui' buada' gio ba nach pui' xi tu' buada'.
 Nam jich palhbui'ñ nach gikada' gich ñi'ok, nach
 jix bhai' mui' xi bhibhiichu'nda', nach tu'kam ti ni'ñ,
 dhi bhaan jix maati' noch mau jix bhai jim

Puip xi buada na jax jak jum uan gi sapauk

1. Mip xi uana ilhich u'uantam na tu mim ad dha' gi
 sapauk nap jix mat

Jax chigidh gi sapauk:

Tu pik mim a' ga:

Nam jarau mim a' ga:

Xi figia ap gio nap jix bhai mi ja ua'na gi niok nam jix bhai mi uañix ka

2. Jap duñia ap gui nam mi
 jupxix gio nap ilhich u'uantam
 mi ja jupsa, na jax jak jimchu
 gi sapauk, na pich ua'na,

Nap duñia': Ja xobkidha pim gi jam jaduñgi sapauk na pi mit ua'na

Xi tu jiñkuidha ap gi ñiok, map ap xi ja dan chuda mad gi irdichkin na jax chu jir idh.

Gi ñiok nakin jum a' ga nar paiduk ka

Bajik		janau'	Biipi' dir
	xib		
gatak		pui tum bua	Map pui' tum bua
	mikkat		
paiduk		pui tun du	
	kia pix		
jano'		pui tum duña	Pui tum duña'

Puip xi buada gi sapauk, mi xi ja maxchudagi ñiok na pich jax chum ja uana

Xi uana ap gi sapauk

Jax chigidh gi tu'tpulhik sapauk: _____

Xi figia ap gio nap jix bhai mi ua'na gi sapauk:

- Na jax jak uañix gi ñiok
- Na paim a'ga na paiduk pui tum bua
- Na jix mat'ika na jax jak muim bhibhichud, na jax junm duña bipi, mikkat, na jax jum timu gi sapauk.

Mi ja ua'na ap gi ñi'ok na kin mui'jim u'uanda' s, t, l

Xi jiñ kuidha gi sapauk.

GI U'MUAGIM XIOTALH KAM

Manim sap bajik pai' duk ma'n gu gu u'muagim ma tu a'gam nam ba nii'ya gixiotalh, napai ka jim sap akki'n mi' battia gi ubii, sap pui' titda' na alhi'ch toidha' gi sudi' dai sap na gi ubii bhail' pu toi'dh tukgaram mi' sap pu gai gi, bhai ji chuñi'ñ jamtu' ka bhai' na jimia mi' pup kat bhai ji tuñi'ñ, jix cham tañulh ki'n ba timi' gu ja'tkam na pui ja titda na ki'n jir am nam tu'kam xi ti niidhat na gui jix chu xidhu dhi xiotalh. mi' sap am xi muu.

Nam tii bax bhikam muja'k na pai' kion am ba yaspa' jix bitsap na gu sap jix a'ji nam mi' pai' chiub tir tikia' nam ba' mim chianda gi ja'tkam nom bax kakauk piam nom tu'm tañi'ñ.

Xib gi ja'tkam mi'm chia'n am nom jix soi'm ilhdh

Nat jarau tuba miñ gi madda': Maria Teodora Gonzalez de la Cruz,

Nat jarau jiñ añ: Elia de la cruz Morales

Nar paikam: Miincham

Xi tu a'ga pim na jax jum kaich gi u'uan, gio nap mi xi bhidha gi ñiok nat paiduk puim tum duu

Tu jiñkuida gio nap mi
figia na jax jak jum
kaichdha gi ñiok

Bipi piam xib	Xibii	Gatuk
Gi u'muagim na mit bhai toidh gi sudi	Gi u'muagim bhai toidh amit gi sudi	Gi u'muagim bhai toidh amit' gi sudi.

Kaika ap gi mamtu'xidham na jax jum ad dha'

NAR BA' JIX BHAI' TU MACHIA':

Gi ñiuk nam ta aga gi nam tu xim bua
maakam jak tim tiya nau pui chum bua, naut
ba pui chum duu, ka pui chum duña, puiña
gi nam mi aagix.

Jai ip na sin tin tiya ar jamni jak:

Bipi piam xib	Xibii	Gatuk
aiñ ti bhai>dh	aiñ ti bhaidhim	aiñ ti bhaidha>
ap ti bhai>dh	ap ti bhaidhim	ap ti bhaidha>
gui ti bhai>dh	gui ti bhaidhim	gui ti bhaidha>

Bipi piam xib	Xibii	Gatuk
aiñ ti ii	aiñ ti isaa	aiñ ti ixia>
ap ti ii	ap ti isaa	ap ti ixia>
gui ti ii	gui ti isaa	gui ti ixia>

Xi aichdhapi gi titib ñiuk gi kid gi tutpulkhik ñiuk na mi añix

ti ii ñich	ta bhaidhim añi	ti isaa ñi	ta bhaidh
------------	-----------------	------------	-----------

1. Aiñ _____ takaua	1. Gi _____ takaua
2. Aiñ _____ xibii	2. Gi _____ xibii

Xip ta aaga biimad gim mantuxidham giu biimad gim map jimdam nat tu maakam amduu bhaan gi añix titib

Puip xi duñia jai añix tutpulkhik nam sin jak am aga na paidhuk pui chum bua

Ja figia ap idh na mi jupxix gio nap mi ja ua'na bix aixim bhan dhi ñiok na mi bitan uañix

tu jumit	ti niam	ti ki'pi	niimit	tu ua'na	tu jugia am'
tu u'ua	tu uaina	juu	ti kimpil'	ti niidha am	ti kimpiga

Jix bhai mi xi ua'na gio nap mi figia na pich tu jax dhu

Na tu mim a'gidh nap pui tuduñia, nap xi ikia dhi u'uan na kid jix mati na paiduk puim bua

Tigia ap gio nap xi jiñkuidha na tu bitan u'añix

Mamtuxi'ñdham, alhi' nam tum mantuxidh,
 Jam'bai ich bix na pim bhai tu jaujuñ m'ra:
 Na pai'maaxik pui'tum bua "Tu'tpulkik sapak mi nañ pai tu kiam"
 Mui xi bhidha'chi "Mi nañ pai tu kiam"
 Nach mi'tu a'ga'nat jax dhuuk pui'tim titnañ pai tu kio
 Nam pui tu duñia na jax mim a'ga "jax dhukat pui'tim tit mi nañ pai tu kiam"
 Tu tanauh gauk tuminkuta'm dhi ma'sad
 Na paiduk: dhi 15:00 hrs
 Na pai: Miincham
 Jam baidh am: Na pai'maaxik pui'tum bua
 Tu bai'ñ: Gi gi'kam mantuxi'ñdham

Xi tu a'ga apim

- ¿Jax jum kaich gi u'uan ?
- ¿Jarau buiñir jim?
- ¿Jarau mi ua'na? jax kaiñkam mim ua'na?
- ¿Jax chigidh gui u'añix?
- ¿Tu mi jimda gui na uanxim tu baidha'?

Nañ xiñ mantida'

Mi'p xi jupna' ma'n gu ✓ nam pai' jix mat

Na ñich chu' mat	Gammiji	Pai' ji	Chakui mat iñ
Jiñ chat iñ nañ jix bhai jix mat nañ paidut mui tu agia.			
Jix matit kai iñ na tu mi aga, na jarau bha tu jiñkuidha.			
Jix mat iñ gi ñiok na paiduk mi a'gada na tu jax jum bua.			

Xi ja xobkidha ap mad gi tu'tpulhik sapauk jumai kicham kam gio nap mi xi ja niidhat na jax jak jimda

Xi timu ap dhi sapauk na pich ja adh

Jax chigidh gi sapauk: _____

Jarau mim a'ga: _____

Na tu pik mim a'ga: _____

Nach tu' machia': _____

Na jax jak jimchu gui nam mi jupxix tu'tpulhik sapauk:

U 'uan na bhaan tu juan ma'n bhidhim

I. Dhi'p tu a'ga' jabim gui' na pim map tum mantuxi'n

¿Jax chum gi matda' tu mat gi mad ma'sad?

¿Tu pim jix a'a na pim ja mat'tuda gi jai?

¿Jax jak jamattuda na pi mit tu mat?

Dhi' pim tu a'ga jabim gui' na pim ma'n oidha' jim gio gui' na gok jim

¿Tum jax duñia bixdhit?

¿Jax jak tu duñia am nam tu mim a'ga?

II. Ja aagi'ñdha' nam tu'p duñia'

¿Jarau pui tu duñia na mim a'?

Jax chi'	Na tu' jax dhuñia'

III. ¿Tu'm a' na pim jup duñia' gui' na mim a'ga damdir?

IV. A'ga' pim na pim tu jax dhuñia' gui' na pimit ji'kdit map jup tu duu na pai' dhuk tum mattuda'

Gui' na pim map jup tubua	Na pim tu' jax dhuñia'

V. Pui' pim xim buada' na pim jax ja'k tu mattuda'

8. GU PIASTA GIO GU DAAÑI' JIÑ PUE'MLO KAM

A'ga i'ñ gui' nañ chu jax bua gio gui' nach map oi'dha' gio ba' gi ampix
jatkam nam tu' jax buada' i'a nañ paa kio.

Ti kauka a'p na tu jiñkuñ gim maptuxiñdham gio nap xi tu a'ga

Tanauhgan gi jaan

Nanandim ja tanauhii'

Gi xiutalh

Ja piasta gich gi' kura

Tanauhgan gi tutat

A'llhii gi ja tanauhii'

Ja tanauhii' gi mamtuxiñdham

Na mit pai' dhuk jum koi

Gi a' lhii ja piasta'

Gauk dir bhaan gi nobiembrechan gi jatkan am ba bammiguia', midir ba' m ba jimia mu na pai' yaspix gi jajaduiñ mi' dir ba' a' m ba ti kikhidhai' , ba' jurnik am ba ja tifichdha'.

¿Tu' mi mamxir?

¿Tu' pix mat joidham gui' na mi' pui' tum bua? Mim xi a'ga gui'nap tu'x ja mat

Mip xi tu jupsa' gui' nap jik jix chumat na jax chumbua

Gui' na ñich mi' ja kai uanta'm	Jai' na ñu pix ja mat

Kaiya' ap gu mantuxi'ñdham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Tatnauh gigirkam

Bix na jix jir oidha' bia' ich gi tautnulh na gialhim gigirkam, nach paii duk kam buada' piamku nach xi tiñchuka' gui' nat tu' pum duu. Jimat dai ma pum bua jax chu'm gi kii, ja'ii na jix jir oiñgan, mu' gigir chikcham map bua na tu' pix dai nam bhaan jix matka' nat jax chum buimik. Pui' na dhi' na mim a'ga gi tautnulh:

Bix gi oiñgan	Mejikkam (Mejik)
Tanaulgan gi sudi' bix na jix jir oiñgan	Nat tim jigialhcha' Mejik
Tanaulhgan gi jaan	Ja tanaulhi' gi tunanandim

Jai' mix max gi tautnulh nam dai pum bua matkap kii, dhi'm pui'm titi' ia'kam: najax gi piastas, escuelkam piastas, ga'ratam piasta, ninidam pipiasta'.

Sia' jax chu'm tanaul jiam tux bua na mi'm a'gada', gi jatkam piam ku gigir b'bakchir ap bua a'm mat piamku mu'ii pa' gio mu'ii gi piasta' ma'dhagaram.

Mi' pim xi chu a'gia' bixdhit, gi tatnauh gi'gir gi apgan gio gui' na pim map ua'dha' gio ba' nam tu' jaxi buada'

Gi'girtautnuluh	Najaxchi'gui'na mi'pumdunia'	Tu'mi'p pum bua

Nap duñia': Xi ja fikkadaa'p gui'na pim map uadha' gi tatnauh gi'girkam, nam tu jax buada'janau' nam xi titiñchuda' gio ba' nap tu' iax xi buada'

Mi'xi tu a'ga gui' na tu jaxumbua mi' nap pai' kio gio na pap xi dunia' gi na tu' mi'm a'giñ

Jaxchiñ gui' na mi' pum duñia':	
Tanauhchaim nap titiñchu':	
Jaxam xitu duñia' bi'pikat:	
Jatkam gui' nap mi'puitu duñia':	

Gui' nam tu' mipduñaia':

Gi'kamgan gui' nam mi' pui' duñaia':

Mi'p pui' xi buada' ma' n gi piasta' mi u' antam mattu' ndam

Ap bix mi' pui' xi tu buada' nap ba' bixdhit mi' pui' xi duñaia' gi tu'na pi mitmi' xi uanak nua piasta piamku jumai

Xi aagapim gui' na pim tu'
mimduñaia' gio gi jatkamgan na
bhaan tum a'gada gui' na pim
map duñaia'

Xipduñaia'mpim gui' na pim
mi'tu a'ga'

Pui' pimxi jatida' na'
mir tu' ka'

Xitugagapim gui'na
pimtu'x a' gio na
pim mapxi ja
duñaia'

Pui'pimximbuada' na
pim jaxumduunia'

Mipim pui'xidunia'mui'kap

Xitiniĩndha ap joidham mi' dir ap ba tu a'ga' jaxku mi daaka gi bussin na pai'r pipiastaska'

¿Jaxkum mi' xi biaka' gi jatkam nam pai'dhuk tu pipiastarda'?

Xichu a'ga ap gio nap mi' xi chu ua'na' gui' noch palbiñ piamku cham dhi' nañ chukin aptuduñia'

¿Tu'kin jixbhai'?	Nañ palbi'ñdha'	Na cham jiñ palbi'ñdha'
Nañ xitububuaxdha Nañ mui' xi jajauxidha' gui'nañichchu' tubussi' Nañchugrabarimda' Nañ chikauka' gi saasab Nañ mui' xi tu kakauda' gio nañ xi kauka' Nañ mui'xi tujaustda'gi ua'ñixkam		

Tikauka ap gio nap mui'xi chu a'ga gi jai' tuda' na mix bhaai nañ kin tu juanda' gio nañ kin joidham ji'ñ buada'

GI NA PAI JIX BHAITUMBUADA

Gui' nap titbia nañ joidha' xi buada' nañ xi joiñxñda' gio nañ joidham niñda' nammi na pai' joidaham tum buada', a'lhii, biipibup, gígirjatkam nam joidham xim buada nap xi tissanda' bhai' na pai' xikaulhginsi. Miba' ¿ jarau mapbua gi titbikar? Gui'na mamtu buagi titirbakar nam joiñxiñ, dhimpix ap tubua

Xi tu tu a'giñ tu'm bix mi bia'ka na pai' jir piastaka'

Xi jiñkuidha'ap dhi na mi ua'ñix

GI BIPSULH JA PIASTA'

Aich nachjir bipsulh jich chap bua gi piastas na ba jix i'um dudu', gio nappum duña joidham gui' nach chu' ti ixia, dhikit jix chu a'ga'biman gich chat Nakawe. Mi' nar piasta' mumuaa'm gi suimalh gi gigir jatkam gi bakaxgan a'mam bua gi fimaich gio nap tu tua', paijt gi duigan.

Na baxbhaika' gi ko'ii bipi'm tu makiagi Nakawe, na bhai ba busnidha'gia tanaulh, gi dindam xi jiñkuidha' Marakame, gi jatkam ma mum abhartun jix uamkin gio gui' na kit tum abhartun uada' gi Wirikuta; na mit pai' dhuk ma maa gi ko'ii gich chat gio nom bix ba' julhdix gix a'bharba daraibu a'm nam ba tu jugia'gi bakax gio gi fimaich atulhbinkam. No min ba titimu' mau ba tiniya' xikaulh mi na pai' miim gi tai, jurnidhak am bajimia'ja kikiamnap ba sopkipu' nam tu'p dhunia' mi' dir.

Jumai tanaulh jich ba bapmigi' jix kinkub nach giom ba tudunia' gi ko'ii jurnik i'ch ba tu jugia'.

Gi piasta'jix abhar a'pum bua nap pai' duk gi u'bi' mui' mi tududa'gio gi chichiuñ a'm i'kigibisu'lh gi a'lhii n'am fikab u'xcha'm, sab a'm gi sasabdam gui' nam jaxchu'm jix jaujiñ gio jaspix a'm bam jipdha'.

Bachjipdha'ich na bar las irban tuka'nka', ba kauxipui'ch, jumai tanaulh jich ba batbia nach bach uañchuda' gui' na chik bhak julh pui' ba' timtimu' gi piesta'.

Japumbua gi tu' ba' gi peyote tui'ximkin, sudi' nap bix i'ya' paiji' pui'm kua' kikiixiam, dai namxi kimpigaji', nachba' bi'x joidham jich chatka'.

Quirina Arellano de la Cruz, 13 años
Lengua: Huichol, Mezquital, Durango
SEP. Las narraciones de niñas y niños indígenas. Tomo I. Textos seleccionados de los concursos. Segunda Edición 2008.

México. Págs. 44-47

Xi tu a'ga'ap nam bix jumkiaya'na pich chu' mi kai na mi'mniuk

¿Tu'mimniuk?

¿Jum ai gi jiñkuiñ? ¿Jaxku'?

Xi tu jiñkuiñ gi'kin

Xi tu jiñkuiñ gi i'lhich niuk gio napxi tu a'ga

¿Pamduk tu'x ba buada'gijatkam mi' napai'ir piastaka'?

¿Jaraum pui' tu buada'?

NAMTU' JAXBUADA' GI BIPSULH

Ni'am	Mumua'am gi suimalh	Tutua'am
Kantuar a'm	Titimkalhich a'm	
		
Ni'am	Jumjipi'ñ a'm	Tukua'

Xitimu ap gui' tu'm a', biman gi mamtuxiñdham

	Bipi piam xib	Xibii Xib	Gatuk
kaus			
Mumua'gi suimalh			
Titimkalhich			
Ti niiya'	Apim ba nii	Aich ti ni	Apim ti niiya'
Tutua'am			
Tu kua'			
Jich jipiñ i'ch	Apim bam jip	Aich jich jipiñ	Apim bam jipdha'
Kantuar i'ch			

Mip xi ti tigia' gio napxi tu a'ga najax uañix gi niuk i'lhich

Mip xi chu ua'na' jabim gui' na pim mi baapax, i'lhich uanta'm gui' nap tu' jix mat na pum bua naur piasta'

1. Bipin apimximachia' nar tu' piastada'

- Jax chi' gi piasta'
- Jarau am mim tu dunia'
- Tu'jaxdhunia' gio jaraup du nia'
- Jaxku jir gikam gi piasta'
- Tu'm mip tuika' na bhaan joidham tum kaiñdha'

Gigib cha' m, Jich gikura' ja piesta',
Ja tanaulhii gi ko' ixkam

2. Xibba', mi'pimxi tu uana'jam pichas a'm gio na pim xi tu a'gana na tu'mim niuk

Puchu'm na jax dhi' na mi' butan uañix

Na jaxchi'gi piasta': _____

Jatkam nam mi' joidham duñidha':

Jaxku jir gikamgi piasta':

Na' jax chumbuada' (tu' jax jumbua gio na jaraup bua')

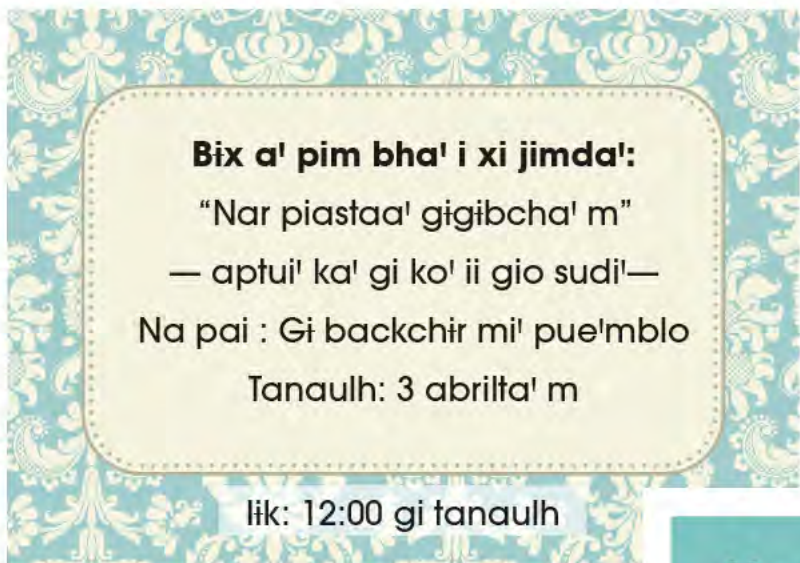
Tu'm mi ja biaka' gui' nam kintusabda'

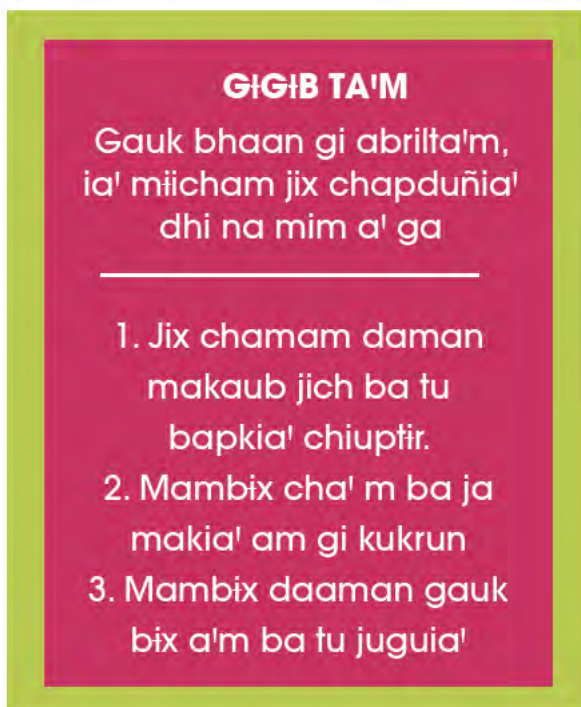
Xi kikhidha ap gui' na mi uañix u' ntam mattu' n

Mimxi fitigia' gio nap xi tu a'ga naptu'kin tu uana'nap pai'dhuk jaraubhai baidha'

Tu'm a' nam ba' jix matka' gi jat'kam na tu'xumduña

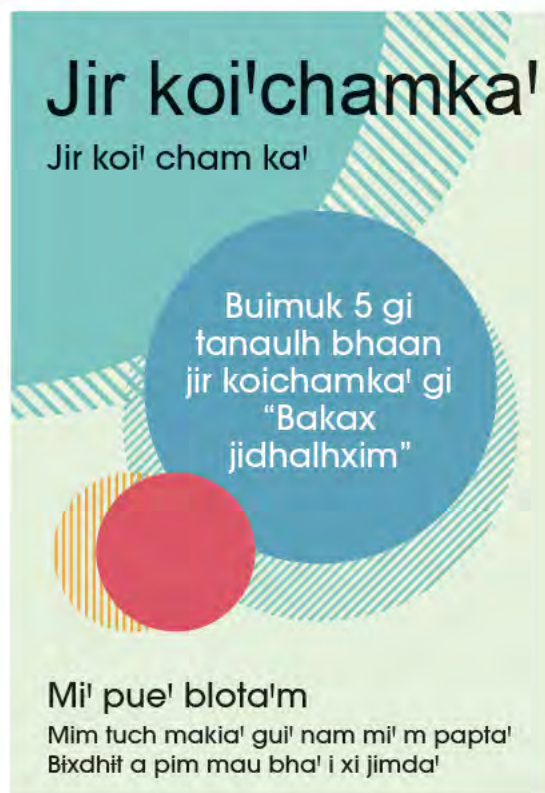

Bix a' pim bha' i xi jimda':
“Nar piastaa' gigibcha' m”
— aptui' ka' gi ko' ii gio sudi!—
Na pai : Gi backchir mi' pue'mblo
Tanaulh: 3 abrilta' m
lik: 12:00 gi tanaulh

GIGIB TA'M
Gauk bhaan gi abrilta'm,
ia' miicham jix chapduñaia'
dhi na mim a' ga

1. Jix chamam daman
makaub jich ba tu
bapkia' chiuptir.
2. Mambix cha' m ba ja
makia' am gi kukrun
3. Mambix daaman gauk
bix a'm ba tu juguia'

Jir koi'chamka'
Jir koi' cham ka'

Buimuk 5 gi
tanaulh bhaan
jir koichamka' gi
“Bakax
jidhalxim”

Mi' pue' blota'm
Mim tuch makia' gui' nam mi' m paptal'
Bixdhit a pim mau bha' i xi jimda'

¿Jaxchum apba niidhat gi uañix? ¿Paaji, pai'paa?

¿Jir puchu'm a'm bix?, ¿Kam jail' jir maakamtu'm?

¿Jaxchu'm i' ch xi bhiiya' nach bhaan jabaidha' gi jat'kam?

Apduña ap jabim gim a'lhio gi uañixkam gi'i gio gui'natu' mip pumduña'naur piasta' gio ba' gui' nap kin bha jabaidha'

1. Xi ja jiñkuidha ji pim gi u' an mattu' n na pimit ap duu
2. Xi ja uiya' pim gi piastas na pim ba' ba uana'
3. Xi machia'pim na pim tu' mi uana' uanta'm

4. Mi' pap xi dunia' gim ñiuk u' añxim

Bix a pip bhai xi jimda' na ya' r koichamka' kuksi' ñ pue' blotamka' m, buimuk jix chamam bhaan gi tanaulh abrilta' m ba gi tanaulgan mam bix daaman gauk.

5. Xi tigiaap gio nap xi kikdhidha gim u' an:

Nar bixka' gui' na mi' uañixka'

Nam joidham uañixka' gi ilhichniuk

Mip xija a'dha' gim a'lhio gui' na pichcha'p duu

Papxitubuada' gi i'lhich gio gi gigir niuk jabim bix gi gui' nakin tum ua'n x, y.

Kaiya' ap gu mamtuxi'ndham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA':

Nap mi tu uana' gi niuk

Nach pai'duk kauka' gui' na mi'm jiñkuiñ na pai' puimkaichdha' nat tu' jax jumdu' i' a pai'ji' nach xi uana' gi niuk gui'na pui' tiiya' gi matkam piamku mamankam.

Na chismatka' mi' ji niidhat gui' na mi tu uañixka' nau' mi tu a'ga jumai biman piamku mi' pix puimkaich, jix matikail'ch ba' na gi biaka' gi ux tib na gai katka' na jap mi ji bhiñdhixka' gitupulhich niuk pui'na dhi':

—Ba tu bhaidhim i'ñ.

Nañ cham tu' bioridha', mi nañ pai' jaxchu uanidha'.nañba kupa' gio nap mixikissa' ma' n gi xikaulhik piamku gui' na tu ' kin timtikkan piam gui' nañ chukin mixi uanda' nañpai' duuk joidham jiñchat.

Pai'ji' gui' nam mi tu a'ga japbua gui' na mixitu a'gda gui' natur a'ga pui'pixup jumbua tibgi ux gaikatka'.pui'na dhi':

—Palhip aiñ ñix magaun —pui'kaich dhi'.

—Palhip aiñ ñix magaun —pui'kaich dhi'!—. Ba jimiai'ñ jiñ kia'm.

Xi ja jiñkuidha ap gui' na mi' chu uañix gio nap mi' xi kixdha' gi puchu'm ✓ gui' na pui' mi uañixka' na jaxjam a'giñ bhai tikab

“Jichich na pai tum mamtuxiñ na chich pai' ba ai, gi Pepe jakdir bhai xi niuk, jiam mich ka ti' ñchu gim bupuxchamdham. Ema ja' kgii nat ja u' am”

“Jichich mi' na pai tum mamtuxiñ na chich pai' ba ai, gi Pepe jakdir bhai tu a' g:
—Jiam mich ka tiñchu gim bupuxchamdham!
Ema jakgii nat ja u' am

Mip xi chu uana' nap jax jum a' gidha', mip ji ja gamidhat gi a' ga na jax bhaim agiñ tikab

Nañ xiñ mantida'

Mi'p xi jupna' ma'n gu ✓ nam pai' jix mat

Na ñich chu' mat	Gammiji	Pai' ji	Chakui mat iñ
Mipxiduu gui' na mi uada' na ñapxi dunia noñ ñich bhai ba tu ba'i			
Mamti iñ nau jumai matkam bhai xiñ jiñkuisdha'			

Uan i'ñ gi u' anta' m mattu' n, na mi' pui'm kaichdha' naur piastaka'

Na jaxchi' gi piasta': _____	
	Jarau map bua
Jaxku jir gikam gi piasta':	
Na tu' jax chum bua (tu' jaxumbua gio jaraup bua):	
Na tu' mimtuika'na bhaam tum sasbia':	

U 'uan na bhaan tu juan ma'n bhidhim

I. Dhi'p tu a'ga' jabim gui' na pim map tum mantuxi'n

¿Tu' pich chu mat nat pai' juu gi masand?

¿Tu' pim joidham ilhiñ na pim ja tiñchuda' gi ja'ii?

¿Jax apim jatiñchuda' gui' na pimit tu' mat?

Dhi' pim tu a'ga' jabim gui' na pim ma'n oidha' jim gio gui' na gok jim

¿Tu' pim git jaxdhuñia mapdit?

¿Jax git ta pim dunia' gui' na pim mi' xi a'gada'?

II. Ja aagi'ndha' nam tu'p duñia'

¿Tu' pim pui' dunia'?

¿Jaraup dunia' gui' nat tu'mbii?

Jumai'p pu chu'm jup duñia' mi chu daasa' ap ba'

Jax chi'	Na tu' jax dhuñia'

III. ¿Tu'm a' na pim jup duñia' gui' na mim a'ga damdir?

IV. A'ga' pim na pim tu jax dhuñia' gui' na pimit ji'kdit map jup tu duu na pai' dhuk tum mattuda'

Gui' na pim map jup tu bua	Na pim tu' jax dhuñia'

V. Pui' pim xim buada' na pim jax ja'k tu mattuda'

9. SAPOK GIO GU ÑI'OK T†TBI O'DAM K†'N

Nañ chu' bhaan jiñ palhbui'ñ nañ pai' dhuk u'uanda' bix aixim
tu'm gu ñi'ok.

Kaaya' gio machia' nam jax chi' dhi ñi'ok ua'ñxim

Gu bakua
Gu bakua kua gu koomi'ñ,
Gu alhii bakua gui' nat kua
gu bakua gu komi'ñ.

Gu kokulh gio gu gisulh.
Aixim tu'm gu ko'kulh,
ja'p na gu gisulh.

Na jiñak gu takaarui '
Katukgab jiñak gu kilhii,
na ba ñiñichdha' gu alhii.

Gu Juan
Gu juan tu juan bhammi
na pai'r san juan,
tu juan gu juan
san juan ta'm.

**Mui'p xi chu da'ñchuda' dhi' na mi' jupxix bhai' ja'k damdir na jax
chu'm dhi' mi'm a'ga**

Ma'n na jax
jum titmo

Nax xi jaim
jum jiñkui'ñ

Xi chu a'ga ap

¿Gum ñi'ok ki'n dilh ¿Jax chi gu ñi'ok na ma'n na jax jum titmo? ¿Jax
chu'm da' gu ñi'ok nax xijaim jum jiñkui'ñ?

¿Jax ja'k ap xi u'uan'da' gu dilh jum ñi'ok ki'n.

**Ji'k map xim dagii xi chu a'ga', na jax ja'k tui'ka' gu ñi'ok ua'ñxim na
ma'n na jax jum titmoda' gio gui' nax xi jaim jum jiñkui'ñ**

Jiñkuida' gio mi dañdha' ap na jax chu'm jir am dhi jupxix gio dhi ñi'ok uañxim

Ma'n na jax jum titmo

Jix xi jai nach ba' jix bhai' pui' ba ti'ya',
nañ mui' xi a'nda' jix bhai' ' nañ cham
makam pi'x kai'chdha'.

Mui'k kap ma'n na ja'x jum kai'chdha',
ma'n na jax jix kaidha'.

Jum titbia na ja'pni jum bua' machia' iñ
gio nañ pui' xi kaichdha mi 'mia 'n.

Mi' jim na pai gu kantar piam na pai'
joedham jum kai'chdha'.

Mi' jim gu ñi'ok nax xijaim jum jiñkuiñ

Nax xi jaim jum jiñkuiñ

Kaaya' gio matgilhchuda' ap dhi' k'i'n ✓ na jax chu'm jir dhi', na ma'n na jax jum titmo

Gu tarai

Mu dadø' ma'n gu tarai
mu na pai' øiri gu kabai

Gu ubii

Jix abhar gu ubii ja'p
na gu yooxi'

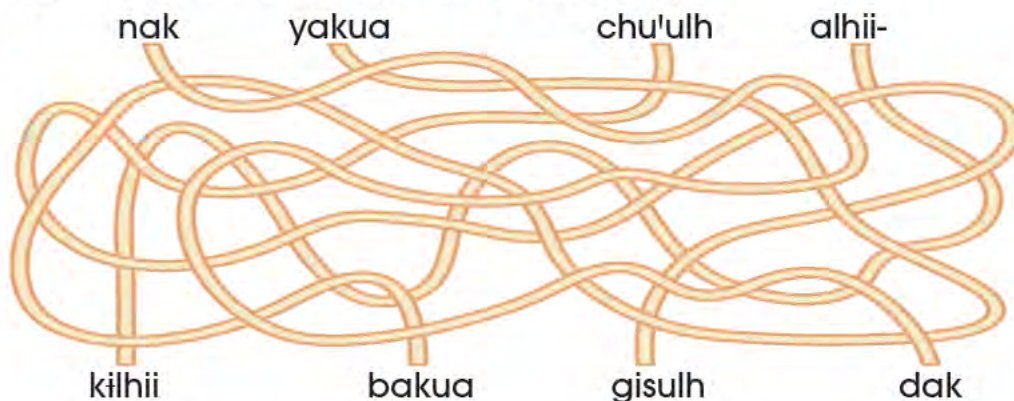
Gu soi

Gagam añich gu soi
mi' bhiiñich bix boi

Ja aagiñ dha' ap na pich tu' jax dhuu gio jix bhai' xi dhuñia' pim

Gaaga' ap gu ñi'ok na ma'n na jax jum titmo

Jup duñia' gio ja agi'ñdha' ap na pich jax dhu gu ñi'ok, xi chigia' pim no' pui' tu'i' na jax dhi' na bita'n ua'ñix.

Tɛb ñi'ok

Gu yakua ma'n na jax jix
kaidha na jax gu bakua

Gu tiya

Gu tiya bakua ta'm ua' gu
yakua jix a' bhar ja'p tu'm na
gu yooxi'x bipi'

Machia' gio pui'p xi buada' na jax jum kai'ch dhi ñi'ok nax xi jaim jum jiñkui'ñ

Gu ja'kulhi'ñ

Xi ja'kulhdha' dilh dhi ja'kulhi'ñ,
na pim ba' mi' dhir bixdhit ba
ja'kulhdha',
na gu no'pich cham ja'kulh cham
bhai'ka'
na pim bixdhit ja'kulhdha' dhi ja'kulhi'ñ.

Kabuimok

No'ñich jii kabuimok, pui'ñ xi ja
tidai guñ jaaduñ
tabuimok nañ gu gio bhai'p
ba jim kabuimok.
Nam gu mi'ñ ñirada' no' gio
jumai bar kabuimok.

Nap duñia': Umuañdha' ap jax chu'm jum jaduñ nam palhbuidha' na pim map gaaga' gu ñi'ok na ma'n na jax jum titmo gio gui' nax xi jaim jum jiñkui'

Kaaya' gio machia' ap nam jax chi' dhi ñi'ok ua'ñxim

Gu i

Añ jir i añ jir i
xib nat bhai ba ji chum sas
ma'n bita'n ja'k gio ba' gai
ja'k dhi' ba' pui' bam titi' i

Mai'chik

Jir xikolhik ja'p na
gu kis, dai je na
cham ja roi' mia'
bhiya'.

(u,psaw nō)

Gu mai'chik

Jir alhi'ch iñ gio
jix moik iñ, guñ
ba'ak jiñ kom
am uada' iñ. ¿Jir
jaroñ dha'?

(karok)

Mui'p xi chu da'ñchuda' dhi' na mi' jupxix bhai' ja'k damdir na jax chu'm dhi' mi'm a'ga

Mai'chik

Kantar

Tu a'ga' ap:

- Dilh jum ñi'ok ki'n ¿Tu' pui' chi' mai'chik? gio ¿Tu' pui' chi kantar?
- Jax ja'k ap xi buada' dilh gu mai'chik?

Ja a'ñdha ' ap jai' a'alh na jax jum bua gu mai'chik gio gu kantar

Jiñkuida' ap, mui'p xi chu dañdha' na jax chu'm jir am dhi na mi' jupxix gio dhi ñi'ok ua'ñxim

Mai'chik

Pui'jalk tu'm na jax no'ñ cham pui' ka tui'dhi', nañ ba' tii bax silhkadam, nam pui' yak jich køø.

Gu letras map jup tu'i ' gio gu saasab na ba' mui' xim a'gada na jax jum a'.

Kantar

Tiñbichuk ñi'ok nam ixchu na jax kai'ñkam.

Mi' jim gu ñi'ok na m 'n na jax jum tiñmo gio mi' a'ga gux abhar ñi'ok.

Na jaro'i' bipi' jimmi jix mai'chi'.

Xip duña' pim gu mai'chik ji'k map xim dagii

Mi'p xi dhasa' na tu' cham mi dha dhi' te'te'p ñi'ok:

¿Tu' bia'? ¿Jax chu 'm?	¿Jax chu'm k iin maxidhix?	¿tu'jax bua?	¿tu'xbhai'?
Tu kookom xikolhik joedham kak	Jix uam	Cham jax chu bua.	Nañ jugia'

Mai'chik: jir xikolhik gio jix i'ob, jix u'uam tu kokom, cham jax chu bua, nax bhai' nañ jugia', ¿Jir tu'da?

Jumai pu chu'm jup duñia' gu mai'chik na pich jax chu'm jup duu

¿Tu' bia'? ¿jax ja'k tu'm?	¿Jax chu'm ki'n mamxidhix?	¿ Tu' jax bua'?	¿Tu'x bhai'?
Mai'chik:			

Map ja pim xi kakexda' gu mai'chik na pich jup ja duu

Jinkuidha' ap dhi' na mi' ua'nix bita'n

Gok gu a'alh chichio'n jum ja'nnim

Ma'nim sap gook gu a'alh mu ja'p ka tu gagim am gu ja saso',nam kajim, mi' pix jija timit nam oi'dha gu mimib; nam gu sap jix chu naa pu ja'k sulh amit na mit a'ndham gu ja naan. Ba sap dhu ba agi'n am na mit tu' tii gui' pui' kai'ch na jir am nam bhiya' gu mibat, dai na jix bhai' nam cham ja ki'ya, Pui' dhu sap na mit ba jii xi bhik jamit ma'n gu ja'a nam bhaan tu mibta'. Ma ti bhiimit, sudimit gu ja'a, dai ji sap na mit mui' ja ki'mna gu mimib bix na ji'x jir ja tuuku'. Na mit bhammi ba ai ja ki'am, gu janan sap jix bhai'm tat na mit gu bhai ba tu aich; ma tu jumit bix maap jix bhai'm tatit.

Emilieno Gurrola Flores

Narankas gio ji'kulh

Narankas jix maikak ji'kulh jix jik nap bhai' xii komkia' nañ añ pui' kai'ch.

Tu a'ga ap na tu' mi'm a'ga ji'ma'n kap

Xi chu jiñkuiñdha' ap g'ek'e'n

Dhi'p k'i'n pui' xi dhuñia' e na jax chu'm jir pu chu'm gio na jax chu'm cham cham jir puchu'm dhi' na mi' ua'ñix

	Kantar	Sapok
Jix mat'i' na jax chi'		
Mi' jai'ch am gu a'gadam.		
Jix mat'i' na jax chi'.		
Mui'kim pui'm kai'ch gu ñi'ok.		
Mi' jim gu ñi'ok na ma'n na jax jum titmo.		
Jir i'lhich gui' na map jum da' gu ñi'ok.		
Jix bhai' nam kantaro'.		
Jir g'e'g'e'r gui' na map jum da' gu ñi'ok.		
Jix joojoi'ñ am gu ja'tkam.		

Jinkuidha' ap dhi ñi'ok ua'ñixim gio xi ua'na' ap alhich u'uan tam na tu' pik mi'm a'ga

Na jax chi' gu ñi'ok ua'ñixim:

Na tu' pik mi'm a'ga:

Xi chigia' gio nap jix bhai' ua'na' dhi ñi'ok ua'ñixim

Xim palhbuidha' gu mamtuxi'ñdham, nap xi chu gaaga' mui' u'uan ta'm ua'ñix, dhi' bhaan xi bakia' ap na mi' bita'n: [.http://basica.sep.gob.mx/site/alumnos#LLSI_Alumnos_Basica](http://basica.sep.gob.mx/site/alumnos#LLSI_Alumnos_Basica)

Kaiya' ap gu mamtuxi'ndham

NAP BA' JIX BHAI' MACHIA'!

Bix gu u'uan ua'ñxim jup duiñxim no'ñ mi' xi chu ga'nga mi'm niniil'ñ bix aixim tu'm gu ñi'ok, na ki'n jum gigil'hiñ gui' nañ chu bhaan tu a'gada' gio nañ xi gaagai na jax chu'm jix io'm jir dhi' gui' nañ chu'x machim ka'.

Jir am nañ mi' xi niniil'ñ dha' gio nañ xi kakɛda' no mo' jix bhai'm kai'ch piam ku go jai' pup jum a' nañ gaaga' mui'kap gu u'uan ua'ñxim na ba bar amka'.

Tu a'ga ap: ¿Tu' pich mat na pich chu jiñkui?

Xi chu palhbuidha' ap, na pim jup duñia' bix aixim tu'm gu ñi'ok ua'ñxim

1. Mu ja ui'ka' pim bix gu u'uan ua'ñxin na pim pai' tum mamtuxi'ñ.
2. Jix bhai' pim xi ja figia' gio di'dilh xi ja tu a'pim gui': nar mai'chik, nax xi jaim jum jiñkui'ñ, il'hich u'uan ua'ñxim, saspok, kantar, na ma'n na jax jum fitmo... jai' pup.
3. Xi chigia' pim bix jil'man dhi' ñi'ok ua'ñxim no' mi'm a'ga gu: sasoi', il'ix, piam tupix...
4. Map xi jumpada' pim bix gui' nam ma'n nam jax chu'm mi'm a'gaa, pui' na jax: gu mai'chich na mi'm a'gaa gu sasoi', sapok na mi'm a'ga gu sassoi', gu il'hich ñi'ok ua'ñxim na mi'm a'ga gu sasoi'...pui'ñi ja'k.
5. Xip duñia' pim gu buipsa'n gu u'uan, na jax ja'k jim gio na tu' mi' ua'ñix.
6. U'uan gɛ' jup duñia' pim na mi' jimda' bix aixim tu'm. Xim palhbuidha' gu mamtuxi'ndham.

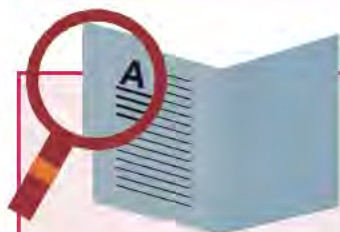

Tu a'ga ap na jax tu tatda' ka' no'p tu jiñkui'ñ, no'p kəe, piam no'p u'uan dhi ñi'ok na mi' ua'ñix:

Ma'n na jax jum titmo 	Xijaim jum jiñkui'ñ 	Mai'chik 	Kantar
---	---	---	--

Tu a'ga ap nap jax jum a'nda' piam na jax tu tatda'ka'nap pai' dhuk jiñkui'ñdha', u'uanda' piam no'p kəe dhi' na mi ua'ñix bita'n:

Na tu' joedham ilhi'ñ	Nax bhai' tu tatda'	Jix bhai'm tat	Jix joi'ñ na tu machia'
Jix machim	Jix bhai'ñ chat iñ Jix io'm jix bhai' tu tatdar	Jix bhai' tu tatdar	Jix joojoi'ñ
Jai' pup:			

Kaiya' ap gu mamtuxi'ñdham

NA BA' JIX BHAI' MACHIA':

Gu ñi'ok ua'ñixim na jax gu mai'chik, kantar, saspok, xi jaim jum jiñkui'ñ, na joedham jum kai'ch, jai' pup na jai'ch, dhi' mi' tu a 'gada' aixim nach chu' cham mat,nach jax jich a'nda'. Na bix aixim mi tu ua'ñixka' j'i'man dilh bia' na jax jak jum jiñkui'ñ, na jax ja'k jum u'uan.

Na tu' jix io'm mi a'ga da' dhi bix aixim tum dhi u'uan ua'ñixim, bix nach jax jix ja tidak guñ jaaduñ, nach jax jich a'nda', nach jax chi titik, cham jax bua sia cham jir silkam piam ku gu' jir pui ' na jax jum kai'ch.

¿Cham pui' tum jimmi na pai' tii jax jix chi'im ka' piam jix chu ua' nam ka', dai ji na gu cham pui' ji busakda'? Xib ba' pui' xi dhuñia' nap xi a'ga' piam ua'na ap.

Nañ xiñ mamtida'

Mi'p xi jupna' ma'n gu ✓ nam pai' jix mat

Na ñich chu' mat	Gammijj	Pai' ji	Chakui mat iñ
Jix matit ja niiñiñ no'm jir gooka'n gu ñi'ok ua'ñxim			
Jix matit tu u'uan iñ sia cham jaroj jiñ palhbuiñ			
Jix matit kɛ'iñ na tu' mi a'gada' no bhai xi jiñkuiñ gu mamtuxi'ñdham			

Ua'na ap ma'n gu ñi'ok, nax xijaim jum jiñkuiñ gio ma'n gu mai'chik

1.

2

U 'uan na bhaan tu juan ma'n bhidhim

I. Dhi'p tu a'ga' jabim gui' na pim map tum mamtuxi'n

¿Tu' pimit mat xib dhi masa'n?

¿Jax ja pim dui tu mattuda' na pi mit tu' mat?

Dhi' pim tu a'ga' jabim gui' na pim ma'n oidha' jim gio gui' na gok jim

¿Tu' pim jax dhuñia' bixdhit?

II. Ja aagi'ñdha' nam tu'p duñia'

¿Tu' jax dhuñia' pim?

¿Tu' pim jax dhuñia' apim jima'n a'alh?

Xi ua'na pim na pim tu' jax dhuñia ji'k map xim dagii

Jax chi'	Na tu' jax dhuñia'

III. ¿Tu'm a' na pim ba'jix bhai' pui' xi dhuñia' na pimit jax chii.

IV. A'ga' pim na pim tu jax dhuñia' gui' na pimit ji'kdit map jup tu duu na pai' dhuk tum mattuda'

Na pim jikdit map tu juana'.	Na pim tu jax dhuñia'.

V. Pui' pim xim buada' na pim jax ja'k tu mattuda'

U'UAN JUM JIKIAKDAM

1. Jich mamti ich gio nach jich ñiño'kiñ

ʃhich u'uan uañix. O'dam

a	b	bh	ch	d
dh	e	ɛ	g	i
i	j	k	lh	m
n	ñ	o	p	r
s	ʻ	t	u	v
x	y			

1. Jich mamti ich gio nach jich ññio'kiñ

ʃhich u'uan uañix. O'dam

a	b	bh	ch	d
dh	e	ɛ	g	i
ɨ	j	k	lh	m
n	ñ	o	p	r
s	ʻ	t	u	v
x	y			

1. Jich mamti ich gio nach jich ñiño'ki'ñ

A	B	BH	CH	D
DH	E	E	G	I
+	J	K	LH	M
N	Ñ	O	P	R
S	!	T	U	V
X	Y			

1. Jich mamti ich gio nach jich ñiño'ki'ñ

A	B	BH	CH	D
DH	E	E	G	I
+	J	K	LH	M
N	Ñ	O	P	R
S	!	T	U	V
X	Y			

1. Jich mamti ich gio nach jich ñiño'ki'ñ

a	a'	a'	aa	aa
e	e'	e'	ee	ee
i	i'	i'	ii	ii
o	o'	o'	oo	oo
u	u'	u'	uu	uu
ɛ	ɛ'	ɛ'	ɛɛ	ɛɛ
ɨ	ɨ'	ɨ'	a'a	a'a
i'i	i'i	u'u	u'u	

1. Jich mamti ich gio nach jich ñiño'kiñ

a	a'	a'	aa	aa
e	e'	e'	ee	ee
i	i'	i'	ii	ii
o	o'	o'	oo	oo
u	u'	u'	uu	uu
ɛ	ɛ'	ɛ'	ɛɛ	ɛɛ
ɨ	ɨ'	ɨ'	a'a	a'a
i'i	i'i	u'u	u'u	

1. Jich mamti ich nach jich ñiño'kiñ

Jich ñiño'kiñ ich

Nap duñia!: Xi jikiakia' gio nap tu bhi'spa na pai' jax jum a' dhi' na mi' tum a'ga .

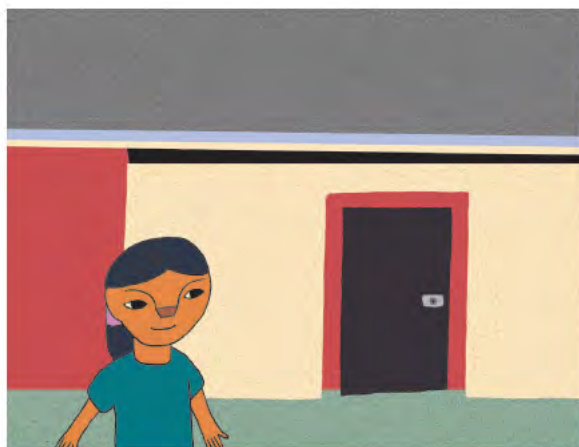
Jix bhai' ap marax

Xiïban jiñ abuil, jiñ kulsì ¿jax apim tu'i!

Bhai'p xiïban jiñ marax jix bai'm duu na pich bhai' xi ji, xi chu jugak jich bim

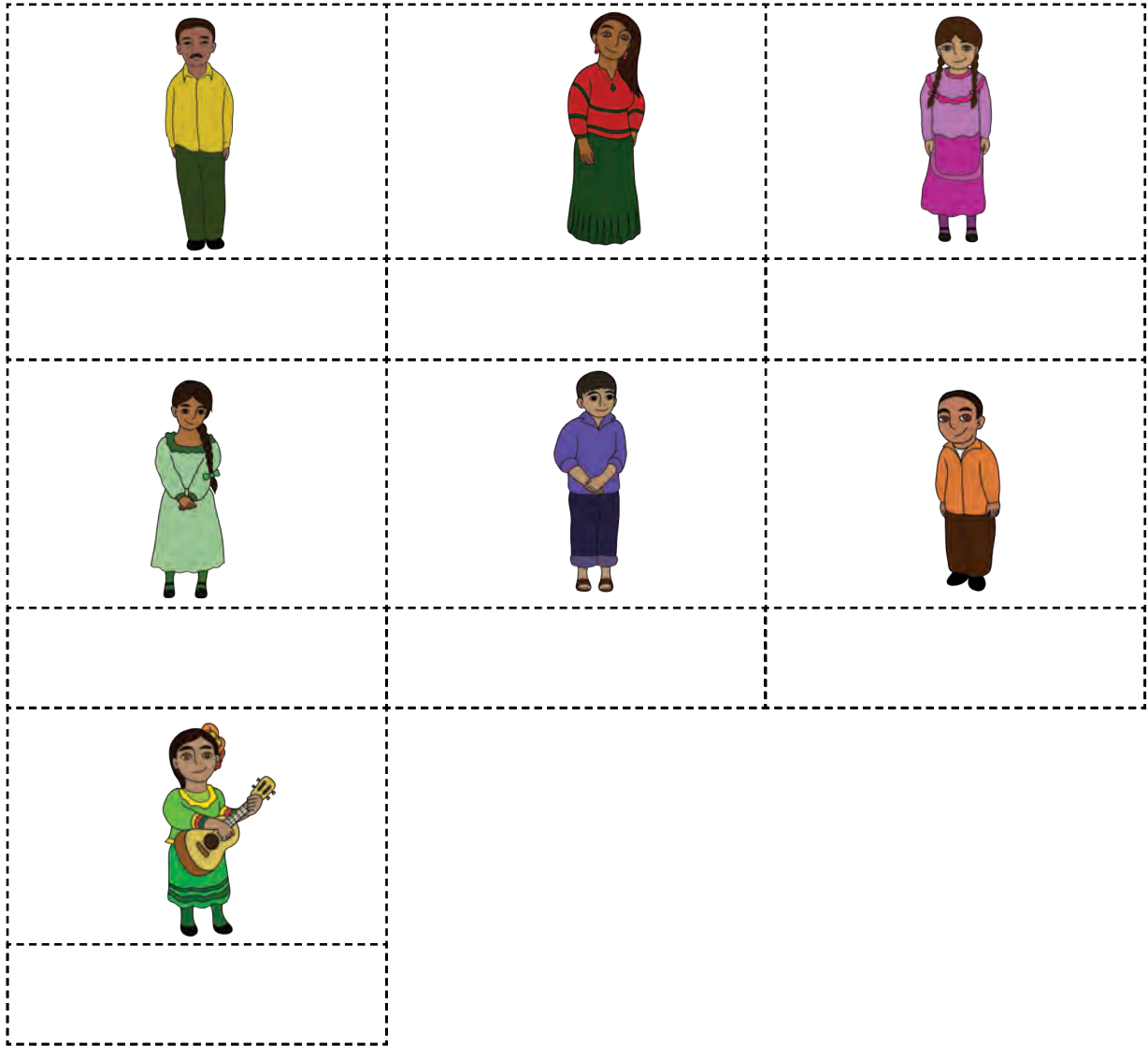
Bach chigia'ich mo pim jix bhai' jiñ abuil, jiñ kulsì

Añ gio guñ kukulsì

2. Guch gi'kora' gio guch jaaduñ

Guch gi'kora' gio guch jaaduñ

Tu xix ubii	Di'i'n	Taata 'n
Tu xiku' chio'ñ	Tu xiku' ubii	Tu xiku' chio'ñ
Clara		

U'uan nam mapka'n

				
bhab	yaatui	ko'kolh	jotkox	saab
				
on	sospokalh	nab	origan	mantek

				
bhab	yaatui	ko'kolh	jotkox	saab
				
on	sospokalh	nab	origan	mantek

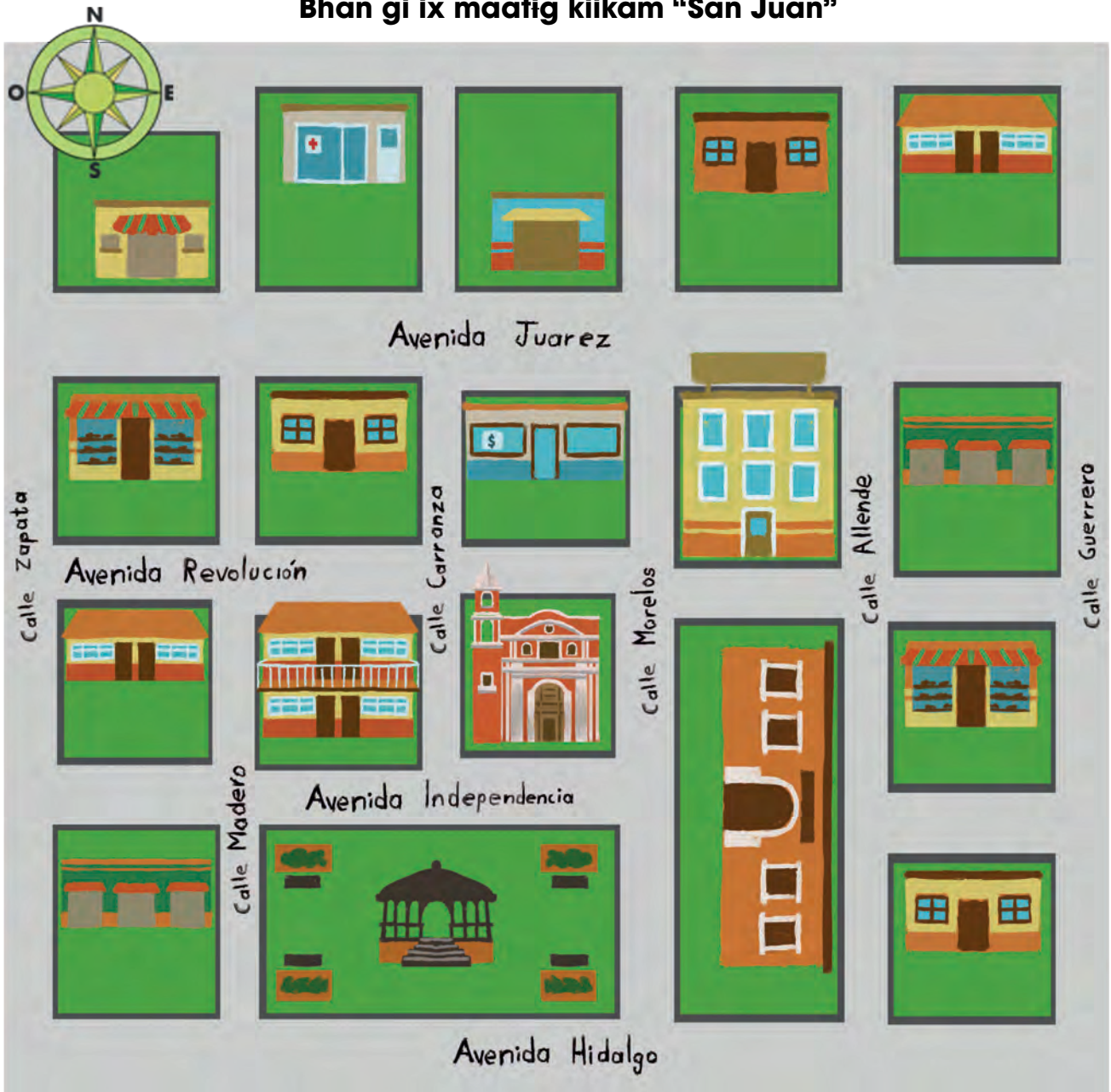
U'uan nam mapka'n

				
timkalh	nakualh	kiis	chilak	timaich
				
julhik	yakua	saarap	karum	imai

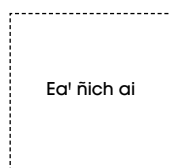
				
timkalh	nakualh	kiis	chilak	timaich
				
julhik	yakua	saarap	karum	imai

4. Jiñ pue'mlo gio na tu' jai'ch

Bhan gi ix maatihg kiikam "San Juan"

1. Na paidhir mui tam bhichdha', mip xi daasa gi tu' da' nar xikaulhik; 2. Dhiam ta kaukit nam tum a'gidh gi mamtuxi'dham ka gim kukpañir puip xi chu duñimda, paip pik aiya, mip xi daasaji gi na baik ta iskiñ. 3. Ap puip xi ja ñida na ba gim mamtuxi'dham ka gim kukpañir am gaaga gi na tu' jai'ch, mip xi daasa gi na makau ta iskiñ.

Nam sin fitgihd gi i'ix

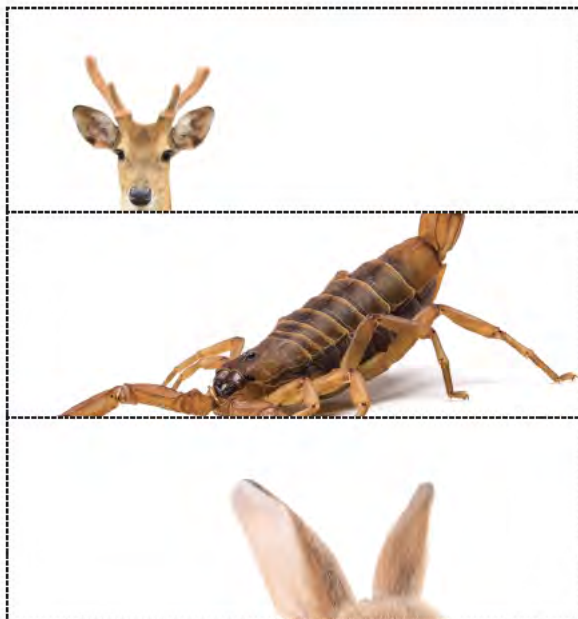
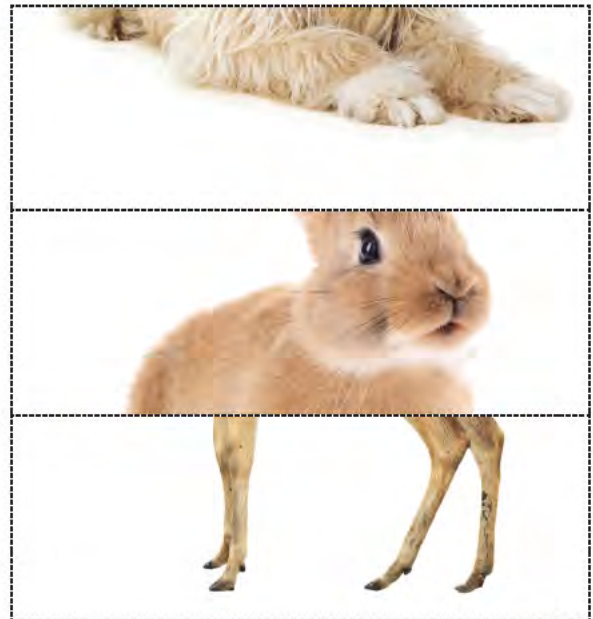
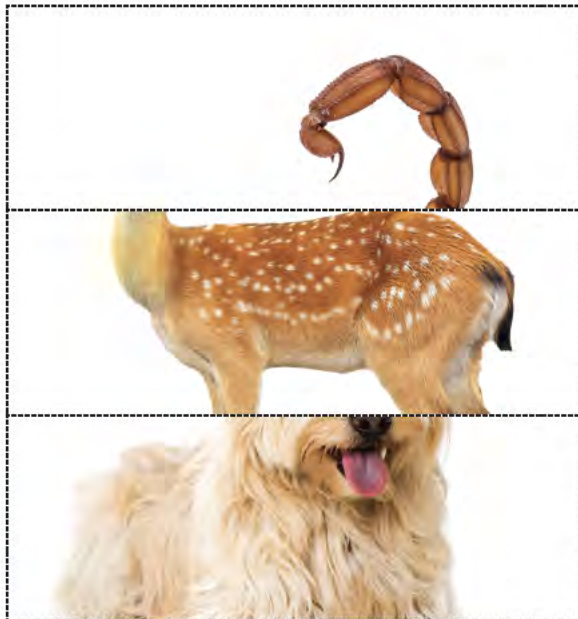

Gi ma'au jaikdam saso'g ga'd (1)

Na sin tam duñia!: 1. Xi jiktikia pi taatak, 2. Dhiam xi ja jimpada gi taatak na ba dhiam am duñimda gi soi'g. 3. Xi a'ga na tuda' gi soi'g ar jidhai. 4. Xi a'ga gi saso'g.

Gi ma'au jaikdam saso'i'g ga'd (2)

Na sin tam duñia': 1. Xi jiktikia pi taatak, 2. Dhiam xi ja jimpada gi taatak na ba dhiam am duñimda gi soi'g. 3. Xi a'ga na tuda' gi soi'g ar jidhai. 4. Xi a'ga gi saso'i'g.

7. Tu'tpulhik sapauk jiñ ki'am kam gio jai' pue'mlos
Nañ chu' jax duñia'xib gi masa'd

Ma'sad: _____				Oidha': _____		
Tumikuta'm	Lunis	Martis	Miarkulis	Juebis	Biarnis	Sapat

1. 'kia' ap dhi u'uan na kin jix maati nar tu tanaulh; 2. A'ga pi na tu jix bhai dhi na ki' jix maati nar tu tanaulh; 3. kaidha ap nach am jum a'a guina na ki' jix maati nar tu tanaulh; 4. Mip xi timu dhina ki' jix maati nar tu ma'sad, oidha,tanaulh; 5 Mip xi tu ua'na gio nap mi tu jupsa nap tu joidham niidha na jax jak tum bua, nap ba pui xi duñia; 6. Na paiduk bhai tanda gi mamtu'xidham nap xobkidha' na pich tu jax dhuu jai tanaulh.

SEP
SECRETARÍA DE
EDUCACIÓN PÚBLICA

2